ÖTÖDIK CZIM.

A Hármaskönyv méltatása és Werbőczy jogászi alakjának jellemzése.

ELSŐ FEJEZET.

Werbőczy politikai elvei és a Hármaskönyv közjogi tételei. A Primae nonus.

1. Minthogy ismerjük a Hármaskönyv keletkezésének történetét és megismerkedtünk magával a Hármaskönyvvel is, most már foglalkozhatunk a Hármaskönyv jelentőségének és ezzel együtt Werbőczynek, mint jogásznak jellemzésével.

Werbőczy életrajzának befejezésekor rámutattunk arra a tragikus vonásra, a mely egész életén végighuzódott. Kifejtettük, hogy miben állott az ő tragikuma. Hosszu, változatos életpályáján át kénytelen politikai programmjának legfontosabb tételeit elejteni s ezekkel épen ellentétes irányokat elfogadni. Úgy látszott, hogy azok a nagy elvek, a melyekért annyit küzdött, vele szállottak a sirba és elpusztultak porladó hamvaival együtt. Úgy látszott, hogy életének minden munkája meddő volt.

Werbőczy tragikuma azonban olyan, mint a görög tragédiák hőseié. A hős halála után a megzavart világrend nyugalomba helyezkedik, bekövetkezik az elbukott hős felemelkedése, megdicsőülése. *Az elvek, a melyek Werbőczy halálával elbukni látszanak, uj életre kelnek legnagyobb alkotásában: a Hármaskönyvben s ezzel együtt érvényesülnek.*

Nézzük meg, mennyiben járult a Hármaskönyv azoknak az

eszméknek megvalósulásához, a melyekért Werbőczy életében küzdött. Vizsgáljuk meg Werbőczy fő programmpontjait és vessük ezeket össze a Hármaskönyv közjogi alaptanaival, hogyan és mennyiben érvényesültek ezek a későbbi jogfejlődésben. Ha megállapitottuk, hogy Werbőczy politikai elvei a Hármaskönyvben hogyan élnek tovább és hatnak: akkor egyben *a Hármaskönyv közjogi jelentőségét* is felderitettük.

A. 2. Werbőczy politikai hitvallásának *első* és legfontosabb pontja volt: *a köznemesség politikai érvényesülésének a biztositása.* Ennek elérése végett mindenekelőtt azt a folyamatot kellett feltartóztatni, a melyben a főnemesség jogi helyzete folyton emelkedett, úgyhogy attól lehetett tartani, hogy mint külön rend a köznemességtől elválva, föléje kerül. Ezért hirdeti Werbőczy a Hármaskönyvben folyton, hogy a nemesség egységes, hogy nincs különbség főnemes és köznemes között, mert egy és ugyanaz a nemesi szabadság illeti meg mindegyiket. Az „una eademque nobilitas" tana le van rakva a Hármaskönyv I. részének 9. czimében, a hires Primae nonusban (partis primae titulus nonus szokásos rövidites).

Itt a helye, hogy kissé részletesebben foglalkozunk a Primae nonus tételeivel,[1] mert ezek a hagyományos elválasztó jogai a nemesi osztálynak a társadalom többi osztályaitól. Werbőczy ugyanis a nemességet általánosan megillető főjogositványokat a Hármaskönyvben itt foglalja össze s *négy* fő-libertas-t vagy privilegiumot különböztet meg.

I. *Első* helyen emlitendő — bár Werbőczynél a második — hogy az egész ország nemesei senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a megkoronázott fejedelemnek. Ezt a jogot Werbőczy másutt a nemesség *legfőbb* ismervének mondja (I. r. 4. czim 1. §). Ez az elv már az 1351: XI. t.-cz.-ben elhangzik:

> Ad eorundem etiam nobilium petitionem annuimus: ut universi viri[2] nobiles, intra terminos regni nostri constituti, etiam in tenutis ducalibus, sub inclusione terminorum ipsius regni nostri existentes, sub una et eadem libertate gratulentur.

[1] A latin szöveget l. a Függelékben III. B. o. 36. sz. a. l. Timon i. m. 554. és köv. ll.

[2] Helyesebben: „*veri*".

A fejlődés kezdetén ugyanazt hivatott kifejezni ez a tétel, a mit a fejlődésnek majdnem végén Werbőczynél: az egy és ugyanazon hatalomnak való alávetettség, vagyis az „una eademque libertas, nobilitas“ jelenti a korona illetőleg a király alá való közvetlen tartozást, tehát a hübéri közvetettség kizárását.

De jelenti a társadalom többi osztályaival, a többi rendekkel szemben fennálló különbséget, válaszfalat is. Mig a nemes csak a király alattvalója, a polgár a város, a jobbágy a földesur alattvalója s csak ezek *közvetitésével* jut összeköttetésbe a központi szervvel, a királylyal. A szent-korona-tan nyelvén kifejezve, a nemes, személy szerint a szent korona tagja.

A nemesség tulajdonsága különösen védett *személyes szabadsága*. E téren merül fel a *második* főjog. A nemes személyes szabadsága nagyobb oltalomban részesül, hiszen a nemesség lényegében nem más, mint a szabadság (a szabadság, libertas = nagyobb jogkör) korbeli teljessége, legmagasabb foka.

Ez a személyes szabadság leginkább szorul védelemre a perjogban. Azt, a mit Werbőczy az első kiváló jogként megállapít, hogy a nemest előzetes szabályszerü idézés vagy perbehivás és törvényes itélet nélkül személyében letartóztatni, elfogni nem szabad, a törvényhozás már ő előtte több izben kimondja. Ez a perjogi védelem óvja meg a nemeseket mindenféle zaklatásoktól, politikai természetü üldözésektől. A különös védelem alóli kivételeket már Werbőczy felsorolja: bizonyos büntettek (minők gyilkosság, rablás stb.) elkövetése esetén, ha tetten érték a nemest, elveszti nemességét s így őt többé meg nem illeti ez a jog.

Ez a kiváló jog a nemesi perjog körében érvényesül s fontosságánál fogva emelkedik onnét ki, mert régen a nemesi osztályt (főnemest és köznemest) külön rendi peres eljárás illette meg, mely egységesen választotta el a többi osztályoktól.

A *harmadik* kiváló jog, a melyet a Hármaskönyv felállit, az adómentesség joga. A mint a Hármaskönyv kifejezi, a nemesek mindennemü jobbágyi szolgálat és szolgáltatás, adó, vám fizetése alól mentesek.

A rendiség kifejlődése *kezdeten*, különösen az Anjou-korban,[1] a mint megszünik a nemesi osztály belső egysége, ezzel együtt megszünik az egységes adómentesség is; a szét-

[1] Illés Anjou-kori társ. és adózás cz. i. m. 38—60. ll.

tördelt nemességnek különböző foku mentesség lesz a kifejezője. Minél feljebb emelkedünk a felsőbb osztály rétegeiben, annál szélesebb körü adómentességet s minél lejebb szállunk, annál sulyosabb adóterhet találunk. A legteljesebb adómentességet élvezik a főurak (főpap, főnemes), mig a köznemes adómentességének terjedelme jóval kisebb s így a rendi kettéválás következménye itt is észlelhető.

A *fejlődés folyamán* azonban a nemesi adómentesség köre mind jobban tágul és mind egységesebb lesz. Úgy, hogy mondhatjuk, hogy a Hármaskönyv nemcsak a kor felfogásának megfelelően, hanem a jogfejlődés eredményeihez képest is kiemelhette az adómentességet, mint az egész nemesi osztályt jellemző ismérvet, a többi nem nemesi, mint akkor mondták, adózó osztályokkal szemben.

Midőn pedig ezen sarkalatos jog megállapitásánál és ezzel kapcsolatban Werbőczy reámutat *a nemesség katonáskodási kötelezettségére,* ezzel jelzi azt a kötelezettséget, a mely úgy lényegében, mint minőségében ismérve a nemességnek. Más hadi kötelezettség és ennek másminemü módja terheli a nemest és a nem nemest.

IV. Végül mint utolsó, *negyedik* jogot sorolja fel Werbőczy az aranybulla ellenállási záradékát, az u. n. ius resistendi-t. A nemesség jogositva van, ha a király az aranybullában biztositott nemesi szabadságait megtámadja, az ellenállásra, az ellenszegülésre. Werbőczy ezen tételének kutfői igazolását az ő korabeli oklevelekben *nem* találjuk meg.

Itt a helye, hogy megvilágitsuk a Hármaskönyvnek azt a tételét,[1] mely szerint a főur és köznemes közti különbség csak a *méltóság* és *hivatal* következtében áll elő. A főpapok és főurak nagyobbak a köznemeseknél méltóság tekintetéből, ők a koronának a kitünőbb jogok és kötelességek alapján kitünőbb tagjai. Nagyobb társadalmi becsülésben részesülnek, de nem alkotnak egy a köznemességgel szemben álló, jogilag is meghatározható külön egészet: mert a nemesség egységes.

Werbőczy egész pályafutásában, hosszu és küzdelmes életének egész tartama alatt tevékeny, sőt részben vezető részt vesz az alkotmányi küzdelmekben: tehát bent van a jogfejlődés élő folyamában. Részt vesz még pedig olyképen, hogy azt bizo-

[1] L. a Függelékben III. B. b. 9. sz. a.

nyos irányokban befolyásolni törekszik. Werbőczy, a ki a köznemesi osztályból emelkedik ki s annak vezéralakja lesz a főnemesség elleni harczában, természetszerüleg egész jogi tudását érvényesiteni igyekszik a köznemesség érdekében.

Nagy politikai, nemzeti eszmék mellett harczolt s kodifikációjában sem menekülhetett ezektől az eszméktől, politikai irányoktól. S mig egyrészt a jogfejlődés lezártságának hiánya lehetővé is tette, hogy politikai gondolkozásának megfelelően rögzitse meg a főtételeket, a melyeket az élet még végleg nem állapitott meg, másrészt fel is használta ezt az alkalmat, hogy politikai hitvallását jogi formába öntse. Ismerte, érezte a jog nagy erejét, conserváló, erőgyüjtő s fentartó hatását s politikája szolgálatába állitotta.

Ilyen szempontból mérlegelve a fentidézett helyeket, már a köznemesi állás egyenranguságának erős, ismételt hangsúlyozásából is következtetni lehet, mennyiben felelhetett meg az a valóságnak. A nemesség teljes s tökéletes egységét decretálja daczára annak vagy talán épen azért, mert az már megtörött s különválik határozott irányokban.

Bármennyire is törekszik Werbőczy a különbséget pusztán a méltóságra és tisztségre leszállitani, a vérdij, a homagium mellett maga a Hármaskönyv fontos perjogi és magánjogi különbségeket ismer el.[1] Kétségtelen tehát, hogy a Hármaskönyvben itt nem pusztán jogi, hanem politikai tételekről is van szó: s ezt a tényleges jogállapot meghatározása szempontjából nem szabad elfelejteni vagy kicsinyleni.

A „Primae nonus“ tételei azonban a Hármaskönyvből átmentek az életbe, az „una eademque nobilitas et libertas“ jelszava harczi eszköz lesz a köznemesség kezében, a mely reá hivatkozva tartja pajzsul maga elé a főnemesség elleni harczában.

A nemesség egysége a Werbőczy utáni fejlődésben megváltozik, a két rendre, főnemesire és köznemesire szétválás végbe megy. A nemességet és bizonyos mértékig a nemesi szabadságot is átalakulni látjuk a későbbi fejlődésben. Ez az átalakulás azonban épen nem jelenti a nyugot-európai értelemben vett

[1] A főnemes peres esküje tizszer nagyobb értékü, mint a köznemesé (Hkv. II. r. 40. cz.); a törvényes hitbér összege, mint a vérdij kétszeresre emelkedik a főnemes özvegyénél. (Hkv. I. r. 93. cz. 3. §.) stb. L. a tételeket a Függelékben III. B. d. 12 és f. 16. 17. sz. a.

rendi csoportosulást. A magyar jogfejlődés egész folyamán nem találkozunk oly nemesi rendi testületekkel (corpus), mint a minők a nyugat-európai jogfejlődésben szerepelnek. A főnemeseknek és köznemeseknek teljesen külön köz- és magánjoga, per- és büntetőjoga 1526 után, sőt 1608 után sem jött létre soha.

Oly rendi különválás, illetőleg csoportosulás, mint a minő a polgári és a jobbágyosztályé a nemesi osztálylyal szemben, egyáltalán nem jött létre. Más a rendi különbség 1608 után is a nemesség és polgárság, jobbágyság között, más a főrendü és a közrendü nemesség között. A nemesi osztályon belül a rendi válaszfal ugyanis sohasem lett oly erős, sohasem emelkedett oly magasra, hogy úgy elzárta volna a főnemes jogi életét a köznemesétől, a mint körülhatárolta a nemes külön jogi világát a polgárétól és jobbágyétól s ezeket is egymástól.

Nálunk nem jött létre a sub-infeodatio, a mint az még az e téren hasonló angol alkotmányjog fejlődésében is meg volt. A sub-infeodatio, az alhübérbeadás jelentette, hogy az alsóbb nemesi osztály a felsőbb hatalma alá jut. Az alsóbb nemes nem áll közvetlen a király hatalma alatt, hanem csak ura közvetitésével jut oda.

Mig nyugaton, Angliát sem véve ki a közszabadok egész osztályát a hübéri közvetettség a főhübérurak alá helyezi s igy a király alól kivonja, addig nálunk a magyar hübéri élet nem ismeri az alhübéresek egymástól függő lánczolatját. Nemcsak a főnemes áll közvetlenül a király alatt, hanem a köznemes is. Ezen a helyzeten mit sem változtatott az 1608. k. u. I. törvényczikk; mert a köznemes most sem került a főur alá. A szent korona elmélet nyelvén kifejezve azért, mert a köznemes szent-koronatag maradt ezután is magánjogilag, jórészt közjogilag, bár politikailag nem vehet olyan részt életében, mint azelőtt.[1]

Nem mondhatjuk, hogy egyedül a Hármaskönyv, illetőleg pusztán ennek jogtételei idézték elő a magyar jogfejlődésnek a nyugat-európaitól való most jelzett eltéréseit. Kétségtelen, hogy nemcsak a Hármaskönyv tételei tették eredményessé a küzdelmet, a mely a két rend között folyt. Ebben a küzdelemben a gazdasági és politikai élet erői alapvetőleg közreműködtek. A jellemzett állapotok létrehozásában a gazdasági, politikai tényezőkön kivül

[1] Hajnik: A nemesség országgyülési fejenként való megjelenésének megszünése. Budapest, 1873. 17. l.

azonban a szellemi élet erői is hatottak és ezek közt egy elméleti hatás is volt: a Hármaskönyvé. A szellemi tényezők közt a Hármaskönyv tételei a legerősebbek.

A politika, a melynek megvalósitását Werbőczy czélul tüzte ki, a Hármaskönyvben tehát védelemre talált. Nem állitjuk, hogy a Hármaskönyvnek sikerült teljesen megóvnia a nemesség egységét, de mindenesetre nagyban hozzájárult ahhoz, hogy nálunk a főnemesség nem tudott oly főhübéruri állást elérni, mint Európában mindenütt, hogy a mi fejlődésünk nem ismeri a sub-infeodatio intézményét s az ezen alapuló tartományuraságot, és hogy ennek következtében nálunk a köznemesség nem kerül a főnemességgel hübéri alárendelt viszonyba, hanem megmarad közvetlen összefüggésben a királyi hatalommal.

Ha a Tripartitum, a melynek tételeire a küzdők esküdtek, segitett megakadályozni a hübéri főnemesség kialakulását, akkor Werbőczy küzdelmei, a melyeket a köznemességért életében fejtett ki, épen nem mondhatók eredményteleneknek.

3. *A második eszménye Werbőczynek a nemzeti királyság.* Vajjon mit érhetett el Werbőczy a Hármaskönyv utján a nemzeti királyság érdekében? Hiszen a nemzeti királyság felállitásának lehetősége 1526 után már veszendőbe ment.

A nemzeti királyságról Werbőczy halála után oly értelemben, mint az előtt, nem is lehet szó. *A nemzeti királyság Werbőczy-féle fogalma* azonban *összekapcsolódik az ország függetlenségének és egységének fogalmaival* is. *Az ország önállóságának* és *függetlenségének főbiztositékát* pedig *az alkotmányos uralomban látták.*

A nemzeti királyság eszméje kifejezte az egységes nemzet függetlenségét, sőt összekapcsolódott az alkotmányos uralkodással is. A nemzeti királyság Werbőczy szerint jelenti a magyar király függetlenségét, egyben alkotmányos uralmát és az ország egységét.

A Hármaskönyv főként *a szent korona tana vagy elmélete* segitségével nagy mértékben hozzájárult az állami egység megóvásához és az alkotmányosság védelméhez.[1] Werbőczy a Hármaskönyvben elméletileg dolgozta fel a szent-korona-tan tételeit, a melyek a XIV. századtól kezdve lassankint fejlődtek ki.[2]

A szent korona tanában vagy elméletében az *egység* jut kifejezésre a hübériség szükkörü *partikuláris* felfogásával szemben.

[1] Timon i. m. 617. l.

[2] Illés: Ujkori alkotmányfejlődés cz. i. m. 95., 96. ll. A szent-korona-tannak a tételeit a Hkv.-ben l. a Függelékben a III. A. 1—7. sz. alatt.

Az elmélet egyrészt eszményszerü kifejtése annak *a vágynak,* a mely egy szervezetben iparkodik megtartani a széthuzó részeket; a mely a nagybirtoku főuri elemmel szemben is megőrizni óhajtja az ország magasabb egységét; majd később a XVI. századtól kezdve állami közösségbe törekszik foglalni az egymástól a török hódoltság által elszakitott részeket.

E mellett tanuságot tesz az a jelenség, hogy épen abban az időben nyer elméleti kifejtést a szent korona tana, mikor a valóság mintegy megczáfolni látszik. A hatalmas főurak ugyanis külön életet kezdenek élni, nagy kiterjedésü birtokaik felett mindazon jogok gyakorlását egyesitik, a melyek a királyságot illetik meg; egymással harczban állanak, szövetségeket kötnek, sőt külföldi szövetkezésekhez is folyamodnak. Ilyen, a nyugatiakhoz hasonló hübéri tartományúr szerepét kezdik játszani a Chákok, Brebiriek, Cilleyek, Ujlakiak stb. Később pedig Erdély külön szakad, önálló életet folytat; a török hódoltsági terület közélete meg van bénitva, csak a legkisebb nyugati részen jut még kifejezésre a magyar államiság.

Igy ezekkel a jelenségekkel szemben úgyszólván *elméletben kellett megalkotni azt, a mi a valóságban már elenyészni indult.*

A szent korona elmélete azonban másrészt megfelelt annak a jogi valóságnak, mely a magyar állam életét egész fejlődésén át jellemzi. A mint a magyar törzsiségnek meg volt a maga egygyéfoglaló kerete s a törzsek nem külön nemzetekké, hanem egy nemzetté fejlődtek, úgy az egy nemzetnek összeműködését sem tudta véglegesen megszüntetni a hübériség.

Azzal, hogy Werbőczy a Hármaskönyvben elméletileg értékesitette a szent korona tanát, megadta a királyság egységéhez és függetlenségéhez a jogi támaszt. Ha valamikor, úgy az ország három részre daraboltságának korában nagy szükség volt arra, hogy a szent korona tana a társadalom köztudatában éljen és hasson, hogy hirdesse a királyságnak és azzal együtt az országgyülésnek egységét, miként az „una eademque libertas“ elve a nemesség egységét.

A szent-korona-tan csak egy királyt ismer, a ki Szent István koronájával megkoronázva gyakorolja a politikai nemzettel együtt a nemzettől származó és reá átruházott, egységes közhatalmat. A Hármaskönyv tanitása az emberek hitvallásává lett olyan zord időkben, a mikor minden veszni látszott. A Tripartitum az egységes, független és alkotmányos magyar állam

dicsőségét hirdette és mindenkinek lelkébe varázsolta a szétdaraboltság, a függőség és abszolutizmus korszakaiban.

Valahányszor abszolutisztikus és nemzetellenes törekvésekkel találkozunk 1526 után, míndig a Hármaskönyv tanitásai ellen fordulnak a támadók. Vajjon nem világos bizonyitéka ez annak, hogy a Hármaskönyvben kodifikált szent-korona-elmélet mennyire közreműködött királyságunk alkotmányos jellegének megőrzésében? Werbőczy Hármaskönyve az abszolutisztikus törekvésekkel szemben védelmül szolgált a küzdő nemzetnek. Egészen a XVIII. század végeig kisérhetjük a Hármaskönyvnek ezen a téren való nagy szerepét.[1]

Nem mondhatjuk tehát, hogy Werbőczyvel együtt mentek volna veszendőbe a nemzeti királysághoz füződő nagy elvei; ellenkezőleg alig tudjuk kellőképen méltányolni azt a jelentőséget, a melyhez a Hármaskönyv utján jutnak később.

4. *Werbőczy politikai programmjának harmadik,* bár nem utolsó *főpontja a katholikus egyház restaurációja és megóvása a reformációval szemben.* Tudjuk, hogy a reformációt kiirtani, elterjedését megakadályozni nem sikerült. A kérdés itt is csak az, mit visz át mégis a jövőbe a Hármaskönyv a magyar katholikus egyház érdekében?

A Hármaskönyv tüzetesen kifejti a magyar király főkegyuri jogait és ezzel megőrzi a magyar katholikus egyház önállóságát. Azzal, hogy Werbőczy a magyar királynak jogi állását a katholikus egyházban megerősitette, nagy szolgálatot tett.

Valahányszor a szentszék kisérletet tesz, hogy az apostoli magyar király külön jogait megszüntesse és hogy az egyetemes egyházi jog elveit Magyarországban is uralomra emelje és igy a magyar király jogait a többi európai uralkodók jogaival egyenlővé tegye: a magyar katholikusok a Hármaskönyvvel védik jogaikat. Igy Pázmány Péter a főpapság élén a Tripartitummal kezében vivja ki a magyar király főkegyuri jogainak elismerését.

A legfontosabb jogokat tehát a melyek a katholikus egyház sok százados magyar jogfejlődésében fennállottak, Werbőczy Hármaskönyve tartotta továbbra is fenn.

Ime tehát láttuk, Werbőczy politikai főelvei, eszméi és eszményei nem haltak meg vele együtt, hanem a Hármaskönyvben feltámadva éltek tovább és hatottak a magyar alkotmány fejlődésére.

[1] Igy II. József császár abszolutisztikus uralmának egyik főakadályát a Hkv.-ben látja; l. 207. l.

MÁSODIK FEJEZET.

A Hármaskönyv és a magyar magánjog. A Hármaskönyv igazi jelentősége.

1. Megvizsgáltuk a Hármaskönyvet Werbőczy politikai elveinek fenmaradása szempontjából és igy méltathattuk Werbőczy művének alapvető jelentőségét a magyar közjog szempontjából. A Hármaskönyv azonban első sorban magánjogi törvénykönyv, jelentőségét tehát első sorban a magánjog adja meg. Werbőczyt és munkáját ebből a szempontból kell értékelni. Áttérhetünk a Hármaskönyv tulajdonképeni jellegét tekintve arra a kérdésre, *milyen jelentősége van a magyar magánjogra nézve?*

A felvetett kérdésre csak úgy felelhetünk meg, ha a magyar jog fejlődését tekintve mondunk itéletet a Hármaskönyv magánjogi kodifikációjáról. Werbőczy igazi irói, jogászi megitélése ott kezdődik, a hol a Hármaskönyvet beállitjuk a magyar magánjog majd ezeréves fejlődésének távlatába; akkor jutunk a helyes mértékhez, ha megtudjuk, hogy egész jogi fejlődésünk központjában áll. A Hármaskönyv nemcsak véletlenül kerül az ezer év közepébe: mindaz, a mi megelőzi, előkészület hozzá. Werbőczy magánjogunkat akkor foglalta rendszerbe, a mikor már érett volt arra és ezzel a fejlődés gyümölcseit értékesitette, mert majd ötszáz év jogi munkájának eredményeit tartotta fenn.

Már magában véve az, hogy a XVI. század elején a magánjog irodalmi feldolgozást nyert, eléggé nem méltányolható tény. *A Hármaskönyv azzal, hogy egybefoglalta a magánjogot, megakadályozta annak elpusztulását.* Mi, kik a történeti eseményeket a Hármaskönyv után követhetjük, tudjuk azt, mit jelent a Hármaskönyv a magánjog léte szempontjából.

A mohácsi vész után az ország három részre szakadása alatt a gazdasági, politikai és társadalmi élet züllésével egységes magánjog többé ki nem fejlődhetett volna. Mikor a politikai és társadalmi élet egységes fejlődése meg volt zavarva, nagy volt a veszély, hogy az egységes magánjog intézményei elsatnyulnak, elvesznek. A török uralom, Erdély különválása mind kedvezett a partikuláris jogok kifejlődésének. De meg volt a Hármaskönyv, egyformán használták azt az ország minden részében, ennek alapján ítéltek a szétdarabolt magyar földön mindenütt.

A Hármaskönyv tehát nemcsak fentartotta, hanem meg is óvta az egységes magánjogot és biztositotta egységes tovább fejlődését.

Ha most tekintetbe vesszük a XVI. század külföldi jogéletét[1] és ennek befolyását, akkor a Hármaskönyv most megállapitott jelentősége még inkább szembetünik. A XVI. században nyugaton bekövetkezett a római jog receptiója. Az elméleti receptió után, a mely jóformán csak az egyetemeken hatott, jött a következményeiben sokkal fontosabb gyakorlati. A biróságok a római jog szerint kezdenek itélni egész Közép-Európában. A római jog teljes mértékben érvényre jut a hozzánk közel fekvő Olasz- és Németországban.

Európaszerte a partikulárizmus uralkodik, a kis területek külön-külön jogai halmozódnak egymás mellé és ezért juthat uralomra a szétforgácsolt, egymástól eltérő jogvidékek felett a római jog. A részekre bomlott hazai jog nem tud ellentállni a római jognak. A hol pedig a római jog diadalmasan bevonult, ott a nemzeti jogot teljesen háttérbe is szoritotta. Az igen magas fejlettségü jog lehetetlenné tette az alsóbbfoku érvényesülését. A germán jog tudós müvelői a római jog befogadásában valóságos nemzeti katasztrófát látnak még ma is, mert a nemzeti jog fejlődését megakasztotta.

Hogy mit jelent a római jog befogadásának hiánya nálunk, azt csak akkor érthetjük meg igazán, ha tudjuk, hogy mit jelentett külföldön a receptio. Nálunk a Tripartitum következtében egységessé vált nemzeti jog sikeresen ellentállhatott a római jog terjeszkedésének. A receptiót a Hármaskönyv megakadályozta és igy a római jog nem tudta félreszoritani a hazai jogot.[2]

[1] Günther A: Emlékbeszéd Werbőczi István felett. Budapest, 1907. 2. l.

[2] Timon i. m. 616. l.

Tkp Hapnl!

Vajjon van-e nagy jelentősége annak, hogy a Hármaskönyv a hazai jogot fentartotta és megakadályozta a receptiót?

Ha tudjuk azt, hogy a nemzeti jog őrzi a tényleges jogfejlődés eredményeit; azt a jogot mutatja, a mely a társadalmi és állami életben mindig működő földrajzi, néprajzi, gazdasági, politikai és szellemi tényezők hatása alatt, mint az illető társadalomnak *megfelelő* jött létre:[1] akkor méltányolhatjuk, mit tett a Hármaskönyv, mikor utját állotta a receptiónak.

A Hármaskönyv fentartotta a magyar magánjogot s ezzel megőrizte a százados fejlődés gyümölcseit, biztositotta egységét és egységes fejlődését a szétdaraboltság idejében is a politikai partikuláris irányokkal szemben, úgyhogy a magánjog terén a jogegység akkor is meg volt, a mikor politikai téren elveszni látszott.

Erdélyben, a török hódoltsági részeken és Ferdinánd területén a birák a Hármaskönyv szerint szolgáltatták az igazságot.

A jogegység az igazságszolgáltatás terén politikai szempontból is nagy jelentőségü, a mit legjobban megvilágit a külföldi állapotokkal való szembeállitás. Elég, ha a szomszéd Németország XVI. és XVII. századbeli jogviszonyait nézzük, ha látjuk azokat az erőfeszitéseket, a melyeket a német jogkönyvekkel tesznek az egység megteremtése felé.

A német jogkönyvek mind arra a czélra törekedtek, hogy valamely nagyobb terület egységes jogot nyerjen,[2] de ez nem mindig sikerült. A mit a német jogkönyvek egyes területekre nézve megteremteni óhajtottak, azt a Hármaskönyv az egész magyar területen létrehozta. A magyar jogkönyv, a Hármaskönyv elérte, hogy jogterülete az egész ország lesz.

A jogegység hiányának fonák következményeit látjuk ugyancsak a német területen, a hol lehetséges volt, hogy egy és ugyanazon városka utczácskái szerint kellett más és más jogot alkalmazni a birónak.

De nemcsak a középkor, hanem a legujabb idők is mutatják, mily nagy értéket tulajdonitanak az egységnek a magánjog terén; látjuk ezt a birodalmi egység megteremtése alkalmával, a német polgári törvénykönyv megalkotásának történeténél.

[1] L. ennek kifejtését az I. r. 1. czimében.

[2] Hajnik: Európai jogtörténet cz. i. m. 248. és 277. l. a szász tükör (Sachsenspiegel) Észak-Németország, a sváb tükör (Schwabenspiegel) Dél-Németország számára készült.

2. Werbőczy nemcsak, hogy megmentette a magyar jogot, hanem lehetővé is tette a *jognak tudományos művelését*, a melyet a Hármaskönyv indit meg. A magyar jogi irodalom szempontjából a Tripartitum olyan bevezetést nyujt, a mely a továbbfejlődés lehetőségét biztositja.

A Werbőczy előtti időkből csak annyit tudunk, hogy volt az elévülésről valaminő kis értekezés, magát a művecskét azonban nem ismerjük,[1] a Hármaskönyvvel s ennek kommentálásával kezdődik a magyar jogi irodalom.

Sőt Werbőczy inditotta meg a jognak történeti szempontból való vizsgálatát úgyhogy őhozzá vezethető vissza a magyar jogtörténet irodalma is. A Hármaskönyv II. részének 14. czime tulajdonképen a kezdettleges jogtörténet vázlata. Az egymásután következő királyok kiváltságleveleinek felsorolása, tehát a *külső* történet első kisérlete.

A Tripartitum a magyar jog történeti műveléséhez lerakta az első alapokat; Werbőczy az egyes intézmények, intézménykörök fejlődéséről is felvilágosit. Perjogunk eredetéről halljuk tőle, hogy „ex Galliarum finibus" hozták be hozzánk. Hajnik[2] tudományosan igazolta ezt az állitást, kimutatván, hogy a magyar perjog fejlődésének uj szaka az Anjoukkal kezdődik a franczia, illetőleg a nápolyi vagy siciliai peres eljárás átalakitó hatása alatt. Rámutat Werbőczy a római és kánonjog befolyására, a kegyuri jognál annak történeti alapjaira, a melyeket az ujabb kutatások[3] megerősitettek.

3. Ha az előbb tárgyalt szempontok figyelembe vételével vizsgáljuk meg a Hármaskönyv jelentőségét, akkor a Hármaskönyv támadóinak idevágó fejtegetései kellő értékükre szállithatók le.

Dell'Adami és többen utána valóságos nemzeti szerencsétlenséget látnak a Hármaskönyv létrejöttében. Szerintök a középkort tartja fenn nálunk, mikor európaszerte az ujkor gazdasági és politikai elvei vonulnak be Európa társadalmi s állami életébe. Magyarországban a Tripartitum lesz az uj

[1] Tractatus de praescriptione et de aetate. Kovachich M. Gy.: Supplementum ad Vestigia Comitiorum. II. k. 264. és köv. l.; valószinüleg Mátyás uralkodásának végső éveiből l. Hajnik: Európai jogt. cz. i. m. 297. l.

[2] Birósági szervezet és perjog cz. i. m.-ája 215. és köv., 220. és köv. l.-ain.

[3] Fraknói: A magy. kegyuri jog stb. cz. i. m. 118. l.

eszmék kerékkötője. A forgalom szabadsága, a munka védelme, a vagyonmegoszlás kötetlensége nyugaton már érthetővé lesz, nálunk azonban az ősi prohibitiv rendszert szentesiti Werbőczy munkája.[1]

A ki Magyarország történetét 1526 után elfogulatlan és mélyebbreható tekintettel nézi, könnyen meggyőződhetik arról, mit érnek a fenti állitások.

Mindenekelőtt figyelembe kell venni, hogy *nálunk az ujkor a XVI. században még nem következett be.* A XVI. század nem azt jelenti Magyarországban, mint a nyugaton. Magyarország valóban középkori életet folytat a XVI—XVII. századokban és még tovább is, de ennek okai nem a Hármaskönyvben rejlenek, hanem olyan gazdasági és politikai nagy tényekben, a melyeket nem szabad sohasem szem elől téveszteni.

Ha tudjuk, hogy a török hóditás és pusztitás következtében gazdaságilag mily mélyen szállottunk alá a XVI—XVII. századokban, a XIV. és még részben a XV. század gazdasági életével szemben, megérthetjük, hogyan vált lehetetlenné nálunk az ujkori eszmék érvényesülése. Az Anjouk óta emelkedőben levő földmivelés ép úgy visszahanyatlik, mint a városi élettel virágzásnak indult ipar, kereskedelem és közlekedés. Pedig az ujkor fejlődése — a földmivelő életről az ipari, kereskedelmi életre való átmenet — a városnak a társadalmi életben elsőrangu szerepet juttat.

A folytonosan előrehaladó török hóditás nemcsak hogy egy csapással tönkretette a Mátyás korabeli renaissance-ot, hanem az általános művelődés folyamát is megakasztotta. Az ország területének a XVI-ik század folyamán beállott három részre oszlása, a törökkel folytatott küzdelmek, a szabad királyválasztás következtében a két király harczai, mind hozzájárultak a fejlődéshez szükséges erők kiapasztásához.

Különösen a hódoltság területe szenvedett a török katonai szervezet alatt, mely igen sokban hasonlitott az e korbeli spanyol uralomhoz. Meghagyja ugyan a kiszipolyozás alá vont részek beléletének szervezetét, de a folytonos sarczolással teljesen erőtlenné teszi.

Ezek a tényezők szakitják el a magyar alkotmány- és jogfejlődést a nyugat-európaitól. A XVI-ik században a hübériség

[1] Dell'Adami: A nemzeti eredet stb. cz. i. m.-ája 247. l.

ismét feléled s a társadalom szervezésének egyedül lehető módját nyujtja. A rendi alkotmány megtalálja magyarázatát a középkori életnek magyar területen való tovább folyásában. Az egész magyar közélet alapjává a föld lesz. Ez természetes következménye a földmüvelés s a rajta nyugvó gazdasági erők túlnyomó hatásának.

Vajjon a Hármaskönyv volt-e az oka a török hóditásnak, az ország három részre bomlásának, az idegen uralkodóház törekvéseinek? Vajjon a Tripartitum miatt hanyatlik vissza egész gazdasági életünk, váltja fel a XIV. század virágzó iparát, kereskedését a kezdetlegesebb földmivelő élet s kelnek ismét uj életre ennek következtében a hübériség bizonyos elvei? Vajjon a hódoltság részeinek gazdasági kimerülését nem a kizsákmányoló török s az ország más részeinek pusztulását nem az idegen zsoldos katonák okozták-e, hanem a Hármaskönyv? Ugyan el lehet-e hinni, hogy az 1517-ben megjelent Tripartitum volt oka a mohácsi vésznek?[1] A politikai, gazdasági élet nagy tényeit el lehet-e hanyagolni, hatásaikat a társadalmi és állami élet alakulásainál szabad-e figyelmen kivül hagyni?

Azt sem szabad elfelejteni, hogy *a magyarság fennmaradása abban az időben a köznemesség létéhez volt kapcsolva.* A köznemesség fenntartása végett szükség volt az adományrendszerre meg az ősiségre. Természetes, hogy ezek az intézmények nem illenek az ujkorba, de teljesen megfelelnek a középkorias gazdasági életnek, a minő nálunk a Hármaskönyv korában uralkodott.

Az egész nyugaton volt idő, a midőn a harczoló ur és a földmivelő jobbágy egymásra voltak utalva, azok a kisebb központok körül tömörülő uralmak, a melyeknek összekötő kapcsa a hübérur hatalma, kielégitették a kezdetleges földmivelés szükségleteit.

Természetes, hogy a ki a török hódoltságot, az idegen uralkodóház törekvéseit, a gazdasági élet hanyatlását nem látja meg, nem láthatja azt a fejlődési sorozatot sem, a melyben a Hármaskönyv, Werbőczy nagy műve úgy jelenik meg, mint a magyar társadalmi és állami élet fentartója és biztositója.

Ha a Hármaskönyv jelentőségét így átértettük, akkor az ismert nagy szolgálatok, előnyök mellett egészen eltünnek azok

[1] Volt olyan támadó is, a ki ilyen állitást is megkoczkáztatott.

a csekély jelentőségü hézagok, ellentmondások, kihagyások, stb., a melyek benne itt-ott előfordulnak.

Ha nem is volna más mértékünk Werbőczy jogászi alakjának megitélésére, mint az a külső siker, a mely a Hármaskönyvet keletkezésétől fogva végig kisérte, mint a kiadások óriási száma, a melyekben részesült, mint a Hármaskönyv további története, sorsa napjainkig, a megváltoztatására, reformálására irányzott, százados sikertelen törekvések és végül mind teljesebb uralma a jogélet felett: mindezek eléggé meggyőzhetnének a műnek és alkotójának nagyságáról.

HATODIK CZIM.

A kodifikáczió története a Hármaskönyv után.

ELSŐ FEJEZET.

A Hármaskönyv sorsa.

1. Azon az uton, a melyen kitüzött feladatunkhoz képest elindultunk, olyan nagy magaslatokra jutottunk, hogy könnyen elveszthettük szem elől a kiindulási pontot. Nem felesleges tehát egy pillanatra visszatekintenünk, hogy tájékoztassuk magunkat.

A források története foglalkoztat, még pedig ezuttal a források működésének történetében a két legnagyobbnak, törvénynek és szokásnak termékeit vizsgáljuk a századok folyamán. Nem pusztán időrendbe szedett törvény és szokásjogi gyüjtemények sorozatát akarjuk feltüntetni, úgy mint a régi irodalomban szokás volt. Mi nem a „regum ac legum series“ előadását tüztük ki tudományos feladatul.

A forrásokról nyujtott ismeretek kutatásaink czéljához mérten magasabb elvi jelentőségü kérdéseknek fognak szolgálatába szegődni. Akkor, a midőn a törvény és szokás termékeit vizsgáljuk, tulajdonképen a kodifikáczió történetét adjuk, a mi szempontunkból; a két forrás működésének egymáshoz való viszonyát megállapitva a kodifikáczió fejlődéstörténetét tárjuk fel.

Igy haladva érkeztünk el a Hármaskönyvhöz, a melynek megvilágitása kivánta Werbőczynek, a szerzőnek ismeretét. Most folytathatjuk a kodifikáczió történetét tovább.

Egyet azonban már előre meg kell állapitanunk, s ez az a nagy tény, hogy a Tripartitum az egész fejlődés központjában áll. *A kodifikáczió története a Hármaskönyv után tehát a legszorosabban összefügg a Hármaskönyv sorsának további történetével, a melylyel néha egészen össze is folyik.* Igy érthetjük meg, hogy mindaz, a mi a Hármaskönyv után történik, körülötte is forog. Ha vannak idők, a midőn nem szólunk a Hármaskönyvről semmit se, akkor sem feledkeztünk meg róla. Később rájövünk, hogy a mikor hallgattunk, akkor is a Hármaskönyvre gondoltunk. A gyakorlati jogélet nagyfontosságu változásai sokszor egész csendben mennek végbe s mi az egész folyamat végén látjuk meg a nagy eredményt.

2. A Hármaskönyvet 1517-ben nyomtatták ki Bécsben és már egy év mulva 1518-ban, az ez évi bácsi országgyülésnek XLI. czikke az 5. §-ban beszél a Tripartitumról.

1518: 41

Et de caetero; secundum jura regni scripta, ad universos regni comitatus jam destinata; ab universis comitatibus semper adjudicentur, causaeque universae discutiantur.

!!

A „jura regni scripta“ nem szó szerint veendő, nem az országnak általános irott jogát jelenti, hanem sajátlagos értelemben véve a Hármaskönyvet. Hogyan is lehetne különben azt mondani, hogy a vármegyék, *a nekik már megküldött* országos irott jogok szerint itéljenek, ha ezek nem lettek volna már könyvbe foglalva? De különben is tudjuk, hogy a Hármaskönyv ajánlása és királyi jóváhagyása is a „jura regni scripta“ alatt rendszerbe foglalt törvénykönyvet ért. A Hármaskönyv létrejötte után pedig az ország irott joga alatt mindig a Tripartitum rejlik.

Az országgyülés idézett czikke szerint *a Hármaskönyv már 1518-ban megküldetett az ország összes vármegyéinek.* Hivatalos uton ez nem történhetett. Arról, hogy a király nem küldötte szét kihirdetés végett a Hármaskönyvet, maga Werbőczy értesit. A legnagyobb valószinüséggel állithatjuk, hogy Werbőczy maga gondoskodott művének kiadása után a vármegyei példányok szétküldéséről. Feltevésünket támogatják azok az adatok, a melyek Werbőczy maecenási tetteiről szólanak. Ha idegen munkákat oly bőkezüséggel adott ki, sőt gondoskodott azoknak ingyen terjesztéséről is, bizonyára a saját munkájánál sem kimélte a költséget.

Azért nyomatta ki művét, hogy sok fáradsága kárba ne vesszen, hogy honfitársait oktassa a jogi ismeretekre és az

azokkal való foglalkozást velök megkedveltesse: vajjon nem találhatjuk mindezek után természetesnek, hogy élete művét ő maga terjeszti és maga igyekszik az elmaradt kihirdetést pótolni?

A törvényhozás világosan csak a *vármegyei biróságokra* nézve mondja ki, hogy minden ügyben a Hármaskönyv szerint tárgyaljanak és itéljenek. Így *ebből* a *tövényczikkből* nem lehet azt következtetnünk, hogy a Hármaskönyvet 1518-ban az ország összes biróságai már alkalmazták, tehát nemcsak az alsóbb biróságok, hanem a legfelsőbb, a királyi kuria is. Ha csak azt nem tételezzük fel, hogy a törvényhozás azért hallgat a királyi kuriáról, mert ott Werbőczy, mint az ország egyik nagybirája, mint személynök, már érvényesülést szerzett a Hármaskönyvnek.

Ha közelebbről megvizsgáljuk a bácsi országgyülésen hozott és a Hármaskönyvre vonatkozó törvényhely egész szövegének a hangját, azt fogjuk találni, hogy *a törvény a Hármaskönyvről, mint már törvényesen elfogadott műről beszél.* Hogyan is lehetne különben kimondani, hogy az ország irott joga szerint *kell* a biráknak itélni?

Mindenesetre igen érdekes, hogy a törvényhozás intézkedése az elfogadottság látszatát kelti fel. Tudja a törvényhozás, a mint mi is tudjuk, hogy a Hármaskönyv nincs szentesitve, mégis úgy intézkedik, mintha a formális elfogadás sem hiányzanék.

3. Az 1519-ben ugyancsak *Bácsott* tartott országgyülésen a XXIX. törvényczikkben megismétlik a Hármaskönyvre vonatkozó, előző évi határozatot: 1519:29

> Causae vero virtute articuli Tolnensis motae die crastina post meridiem hora secunda adjudicentur et unicuique justitia ministretur et de cetero *secundum jura regni scripta semper judicentur, causaeque universae discutiantur*; et quod vicepalatinus ac vicejudex curiae regiae et magistri protonotarii ex eorum officio consilio regio interesse debeant.

Itt már nemcsak a megyei törvényszékekről van szó, hanem a szakasz szerkezetéből és az összefüggésből kivehetőleg *a királyi kuria biráskodásáról* is. Ebből a törvényhelyből már következtethető, hogy ekkor a legfelsőbb biróságra nézve is előirják a Hármaskönyv[1] alkalmazását az itélkezésnél.

[1] Téves Frank magyarázata (Közigazság törv. cz. i. m. I. r. 67. l. c. j.), a mely szerint „jura regni scripta“ országgyülési törvények is lehettek.

Nem hagyhatjuk figyelmen kivül, hogy a bácsi országgyülések most tárgyalt határozatai a mellett is tanuskodnak, hogy a Hármaskönyv gyakorlatba vételéről ily módon is kellett gondoskodni. A Hármaskönyv ekkor még nem mehetett át az életbe, még idegen volt a jogalkalmazók előtt, különben nem lett volna szükség a törvényhozás támogatására.

Azt sem szabad elfelejteni, hogy Werbőczy — a mint tudjuk — ezen országgyülések határozatainak hozásánál tevékeny részt vett, tehát befolyását abban az irányban is érvényesithette, hogy ilyen módon is pótolja a törvényes szentesités hiányát.

4. Az 1525-iki hatvani országgyülés Werbőczyt az ország első méltóságába, a nádori tisztre emeli. Ez az országgyülés is, úgy mint az előtte volt, Werbőczy közreműködésével hozza rendelkezéseit és a dolog természeténél fogva ez az országgyülés áll legjobban hatása alatt. Werbőczy a kedvező alkalmat nem is szalasztja el, hogy lelkéhez nőtt munkája törvényerőre emelése érdekében megtegye a szükséges lépéseket.

Ha az országgyülés intézkedéseit figyelemmel elolvassuk, láthatjuk, hogy Werbőczy érdekes módon iparkodott a Hármaskönyvnek a szentesitést megszerezni.

Az 1525 : XXXII. törvényczikk[1] igy intézkedik:

1525: 32

> Item quod omnia Decreta Regia per Dominos Consiliarios Regios et Assessores Juratos Sedis Judiciariae Regiae infra venturam Generalem Diaetam in unum Corpus Decreti redigantur. Et leges quoque, ac *jura scripta interim perlegantur et ex novo revideantur*, atque revisa in eadem Diaeta per Regiam Majestatem *confirmentur*.

A törvényczikk a törvények gyüjteményének elkészitését ujólag megsürgeti, felhiván a királyi tanácsos urakat és a királyi törvényszék ülnökeit, hogy az összes decretumokat a jövő országgyülésre foglalják egybe. A törvényhozás nem feledkezik meg a „collectio decretorum“ irányáról sem ugyanakkor, a mikor a „jura regni scripta“ neve alatt azt kivánja, hogy idő-

Ellentmond önmagának is, mert az 1518 : XLI. t.-cz. 5. §-ában *teljesen* azonos módon használt kifejezéseket egyenesen a Hkv.-re vonatkoztatja (L. u. o. b. jegyzet.)

[1] Kovachich M. G.: Vestigia comitiorum apud Hungaros. Budae, 1790. pag. 608.

közben a Hármaskönyv elmaradt felolvasása vagyis királyi megerősitése történjék meg.

Igen fontos a szövegnek az a része, a melyből világosan kitünik, hogy *Werbőczy a megerősités alkalmából maga kivánta előbb a Hármaskönyv ujra való átvizsgálását* és csak ezután a királyi törvényes szentesitést.

Bizonyitja ez az adat, hogy Werbőczy maga már reájött a Hármaskönyv hézagaira, a melyek a gyakorlati életben tünhettek fel. Szükségesnek tartotta tehát a Hármaskönyv kibővitését és a szentesitést fel akarta használni az átdolgozásra.

Kétségtelennek tartjuk, hogy a hatvani országgyülési czikkeknek a Hármaskönyvre vonatkozó része Werbőczy akaratának a kifejezése. Itt volt ő hatalmának tetőpontján és igy módjában volt az országgyülési határozatokat sugalmazni; lényeges körülmény tehát, hogy ő maga a Hármaskönyv anyagának felülvizsgálatáról beszél.

Az 1525-i hatvani országgyülés határozatának foganatja sem lett.[1] E viharos időkben az országgyülések mindig csak egy-egy pártnak akaratát fejezik ki, már pedig mindegyik pártnak uralma rövid ideig tart. Igy aztán hoznak ugyan törvényeket, de azok végrehajtására nem kerül sor.

Az 1527: III. törvényczikkben[2] a törvényhozás ismét foglalkozik a kodifikáció kérdésével, de csak a „collectio decretorum" irányában. E szerint tizenhat választott jogtudósnak volna feladata a törvények összegyüjtése.

A mint itt nem történt emlités a Hármaskönyvről, úgy később sincs szó róla egészen 1548-ig. A törvényhozás hallgatását meg tudjuk magyarázni: az 1517-től 1548-ig terjedő időre tehetjük a Hármaskönyv általános elterjedését és a gyakorlatban teljes térfoglalását.

[1] A „collectio decretorum" irányában sem l. Timon i. m. 617. l.

[2] „Ut majestas sua, universa decreta praedecessorum suorum, per illos sedecim electos jurisperitos; et alios, qui majestati suae videbuntur; infra futuram generalem diaetam emendari, emendataque in unum corpus redigi faciat; illaque in ipsa futura generali diaeta, ex consensu omnium statuum hujus regni confirmet gratiose".

Vg. a Trip.-ra van..!!

1538. Instructio oratori ex quenta Pos.: a
reg. mem expeditori: „... supplicant regnicola
... ut reg. mta iubta suam benignam oblati
tempore felicis coronationis factam lege et in
Hac per electos et ~~adhibitos~~ viros peritos hoc
et in debitum ordinem redigi facere dignetur g

MÁSODIK FEJEZET.

A Négyeskönyv, Quadripartitum.

1. Az 1548 : XXI. törvényczikkel indul meg a Hármaskönyv átdolgozásának a hatvani országgyülésen tervbe vett, de elejtett kisérlete.

Videntur etiam per regiam majestatem eligendi aliquot viri jurisperiti, qui jura regni revideant; et si quid contra aequitatem, jusque divinum esse videtur; in melius reforment.

§. 1. Et quicquid per eos fuerit conclusum, producatur per ipsos in futura diaeta, per majestatem regiam super palatini creatione indicenda; et eodem tempore, super illis concludatur per suam majestatem.

A törvény szerint a királynak kell kiválogatni azokat a jogtudósokat, a kiknek feladata a Hármaskönyv átvizsgálása. Egész általánosságban csak annyi utmutatást adnak a szerkesztőknek, hogy azt, a mi *a méltányossággal és az isteni joggal* ellenkezik, javitsák meg.

Itt találjuk a *reformatio* kifejezését a Hármaskönyvre alkalmazva először és innét kezdve fordul elő később a Hármaskönyv revisiója a „*reformatio Decreti*" neve alatt is, a mi nem *egy* törvénynek, hanem *a* törvénynek,[1] t. i. a Hármaskönyvnek reformját jelenti.

[1] Törvénynek hivják, bár tudjuk, hogy nem az; a törvényhozás is decretumnak nevezi pl. 1588 : XXIV. t.-cz. 1. §.; 1635 : XVIII. t.-cz. 1. §., l. mindkettőnek szövegét 192. l.

A törvény szerint az elkészült munkálatot a következő országgyülésnek már be kell mutatni és ugyanakkor a király fog felette határozni.

Ennek az országgyülési határozatnak meg is lett az eredménye. Gregorianczy zágrábi püspök elnöklete alatt bizottság ült egybe.[1] A bizottság legkiválóbb tagja Bodenarius Márton, híres bécsi jogtanár, „juris utriusque doctor“ volt, a ki a szerkesztés munkáját végezte.

2. Nagyon fontos és a bizottság munkálkodására nézve világot vető kérdés, hogy milyen véleményük volt a Hármaskönyv felől és hogy milyen felfogással fogtak hozzá az átdolgozáshoz. Vajjon hogyan itélte meg a Tripartitumot és a reájuk váró feladatot a bizottság, illetőleg ennek irányitó szelleme, Bodenarius?

A viszonyról, a melyben a szerkesztő bizottság a Hármaskönyvvel szemben állott, biztos tudomásunk van, mert az elkészült munka előszavában elég kimeritően nyilatkozik maga a bizottság, midőn itéletet mond a Tripartitumról[2] és pedig a következőképen:

> Clarum quidem illud et prout in prima talis partus foetura fieri potuit, satis diligenter elimatum, atque recollectum *omnique laude prosequendum*; in quo tamen et ipso non pauca sunt vel penitus omissa, quae omitti non debebant, vel autem aliter, quam juris divini, naturalisque aequitas, vetusque regni observatio exposcere videbatur praesertim in negotio probationum, juramentaliumque depositionum et aliis multis posita. Nam in quibus rebus dispositioni juris communis tam Canonici, quam Civilis adversetur, ne commemorare quidem operae pretium existimamus, cum, ut praefati sumus, decreta hujus regni Hungariae, ad normam, regulamque illius juris, sicut ab initio redigi noluerunt, ita neque redigenda sunt.

Mindenekelőtt azt kell kiemelnünk, hogy *a bizottság itélete elismeréssel kezdődik*. A Hármaskönyvet mint első kisérletet a

[1] Két püspök: Gregorianczy Pál zágrábi és Ujlaki Ferencz győri, ez utóbbi egyszersmind királyi helytartó; két királyi tanácsos: Mérey Mihály személynök és Szarvaskendi Sybrik Gergely; Kamaray Tamás országbiró-helyettes, pókateleki Zomor János, a királyi ügyek igazgatója és Bodenarius Márton.

[2] Quadripartitum opus juris consvetudinarii regni Hungariae. Zagrabiae, 1798. Praef. p. VI.

kodifikáció terén egészben véve jónak tartják. Werbőczy szerintök elég szorgalmatosan válogatta ki és gyüjtötte össze az anyagot és ezért minden dicséretre méltó.

Bodenarius, a bécsi jogász nem lehetett elfogult a Hármaskönyv mellett. A Tripartitum támadói gyakran hivatkoznak is az általa készitett munkára, azt állitva, hogy az jobban megfelelt a kivánalmaknak, mint a Hármaskönyv, de arról hallgatnak, hogy Bodenariusnak milyen elismerő véleménye volt a Hármaskönyvről.

A kritika állitása szerint azonban *a Hármaskönyvből nem csekély tételek teljesen kimaradtak.* Már a Hármaskönyv elkészülte után — a mint az olvasókhoz intézett előszóban olvassuk[1] — Werbőczy megmondja, hogy köszönettel veszi, ha valaki munkájában helyreigazitja a tévedéseket vagy kipótolja a hiányokat. Mert tévedni emberi dolog és kevésbé csodálatra méltó valamit elfelejteni, mint mindent észben tartani. Werbőczy tehát épen nem volt e tekintetben elfogult munkájával szemben.

Az 1525-iki hatvani országgyülés határozatából pedig világosan kitünik, hogy Werbőczy előtt már ismeretes is volt a Hármaskönyvnek nem egy hibája, kihagyása, azért kivánta a szentesitéssel mindjárt összekötni a munka felülvizsgálását.

A bizottság véleményének a Hármaskönyv hiányosságát illető részén nem ütközhetünk meg, hiszen Werbőczy műve elsőszülött terméke a jogirodalomnak és minden ilyen munkálatnál elő szoktak fordulni hézagok, hiányok. Lényeges azonban a bizottságnak az az állitása, hogy Werbőczy másként adott elő egyes tételeket. Ez már sokaknak úgy tünik fel, mintha Werbőczy ellen szóló vád volna. A kérdés csak az, hogy miként teszik világosabbá és határozottabbá ezt az általános vádat.

Azt mondják, hogy *a Hármaskönyv másképen tárgyal bizonyos tételeket, mint az isteni jog és a természeti méltá-*

[1] Hkv. Lect. Sal. i. k. 436. l.: „Nam, licet quantum mediocritate valui summum in his quaerendis, atque explicandis studium adhibuerim quia tamen doctrina me quam exigua, sermoneque haud satis perpolito esse profiteor; tantum abest, ut, *si quid in meis scriptis, vel erratum quispiam emendaverit, vel praetermissum adjecerit:* ut aut succenseam, aut indigner, ut eo etiam nomine, sim illi (quisquis tandem is fuerit) cumulatissimas gratias sim habiturus. Quoniam errare saepius, ac falli, proprium est hominis: et minus mirum est, memoriam aliquarum rerum excidere, quam omnium constare".

nyosság kivánja. Ez eddig úgy hangzik, mint a törvényhozás megbizásának egyszerü ismétlése: ott is az isteni jog és a méltányosság nagy elvei szerepelnek.

A „naturalis aequitas“ elve a külföldi nagy irodalmi áramlatok hatásaként juthatott a törvényhozás határozatába. Az európaszerte ujból uralomra jutott római jog elméleti, ujkori hajtásának, a *természetjogi* elmélkedésnek befolyását észlelhetjük itt. A mi az isteni és természeti joggal ellenkezik: azt kell a Hármaskönyvből kiküszöbölni.

A törvényhozás felállithatta ezt az elméleti követelést, a felülvizsgálók megállapithatták, hogy a Hármaskönyvnek bizonyvannak olyan tételei, a melyek különböznek az isteni és természeti jogtól, a gyakorlati megvalósitás elé azonban rendkivüli nehézségek gördültek és a szerkesztők látták ezeket a nehézségeket,[1] nem is merték a régi jog tételeit ilyen értelemben megváltoztatni. A gyakorlati jogba az isteni és természeti jog elveit bevinni nem lehetett.

Ennyiben tehát az az állitás, hogy Werbőczy másként adta elő a jogtételeket, épen nem szól ellene, hanem az általa hiven feldolgozott jog ellen, a melynek anyagában sok olyan régi tétel volt, a mely az ujabbkori jogelmélettel ellentétben állott.

Igazán Werbőczy ellen szóló súlyos kritika rejlik azonban abban a további kijelentésben, hogy *Werbőczy másként adott elő némely tételeket, mint ezt az ország régi szokása kivánja.* E szerint tehát Werbőczy nem hiven tüntette volna fel az élő jogot.

A szerkesztők érezték, hogy itt közelebbről is kötelesek reámutatni azokra a helyekre, a melyeket nem a valóságnak megfelelően tárgyal a Hármaskönyv. Azt állitják, hogy különösen a bizonyitékoknál és az eskük letételénél vannak eltérések. De éppen ezzel a közelebbi meghatározással szállitják le az egész állitás jelentőségét.

Nem tudnak még csak példaképen sem felhozni olyan helyeket, a melyek a Hármaskönyv tulajdonképeni fő anyagában,

[1] Quadripartitum i. k. Praef. p. VIII.: „Hoc vel inprimis rem ipsam nobis reddebat difficilem, quod in voluminibus ipsis constitutionum, atque observationum hungaricarum, nonnulla talia se se offerebant, quae, si juxta edicti perpetui Tuae Majestatis tenorem ad normam juris Divini, aut Naturalis redigi debeant, necessario in aliqua sui parte varianda veniebant. Quae res quantum animis, auribusque hominum hujus tempestatis displicebat, clarius, notiusque est, quam ut verbis debeat declarari.“

az első részben fordulnának elő. A peres eljárásnak bizonyitási részletkérdéseire utalnak és ebből emelik ki különösen az eskületételére vonatkozó tételeket.

Egyébként ez a vád is ép úgy, mint az az egészen üres frázis, hogy még a Hármaskönyvnek *sok más helyén* is volnának eltérések, bizonyitásra szorul és ezzel a szerkesztő bizottság adós maradt.

Érdekes és megjegyzésre méltó, hogy a bizottságnak, illetőleg Bodenariusnak, a római jog és kánonjog doktorának, kijelentése szerint azokról a jogtételekről, a melyek a kánonjoggal és a római joggal ellenkeznek, nem is érdemes szólani, mert a magyar jog kezdettől fogva nem azok mintája szerint készült és igy most sem készitendő.

A bizottság volt hivatva a Hármaskönyv hibáit kijavitani és majd látni fogjuk, hogyan teljesitették ezt a feladatukat; mennyiben szereztek érvényt kritikájuknak. Itt azonban már előre is jelezni kell, hogy az eredmény fényes elégtételt jelent Werbőczy munkájára nézve.

Frank Ignácz[1] a szerkesztő bizottság most tárgyalt állitásaira még azt is ellenveti, hogy ha be is lennének azok bizonyitva, a Hármaskönyvet akkor sem érinthetnék, mert az élő szokás a Hármaskönyv tételeit fogadta el és tartotta fenn.

A bizottság maga is érezte, hogy birálatában a Hármaskönyv felett nagyon óvatosnak kell lennie és azért a támadás után siet ismét elismerését kifejezni.[2] Nem akarnak a munka értékéből és Werbőczy elévülhetetlen érdemeiből levonni semmit sem, hiszen ő volt az első — igy mondják ők — a ki a régi jogot szépen rendbeszedte. Nincs pedig olyan emberi mű, a melynek hiányai ne volnának s igy javitásra nem szorulna.

[1] Előbb i. m. 69. l.

[2] Quadripartitum i. k. Praef. p. VI., VII.: „Hi tamen operis praefati Tripartiti defectus non sunt tanti aestimandi, ut per eos nomini Verbőcziano aliquid detrahi possit; primus enim ille inventor est, cujus singulari cura, et diligentia, vigiliisque, non modicis, doctrina quoque, et eruditione, ac rerum experientia non vulgari leges, et constitutiones, atque observationes, consvetudinesque Hungariae in novam pulchritudinem, atque moderatum, et bene digestum compendium pervenere. Nullum autem penitus admisisse vel errorem, vel defectum coelesti quidem sapientiae peculiare est, humanae vero imbecillitati nullo modo possibile, eo quod humanorum operum ratio talis sit, ut nihil fiat adeo politum, adeove absolutum, ut non in melius reformari possit.“

Már a Hármaskönyv felülvizsgálói észrevették, hogy milyen nagy szerencse volt a Hármaskönyv létrejövetele a magyar jogfejlődésre; már őt látták, hogy a későbbi háborus időkben kodifikálni nem lehetett volna és igy a Hármaskönyv nélkül a régi jog nagy része elveszett volna.[1]

3. A szerkesztő bizottság *megbizása*[2] még a kifejezéseket tekintve is, nagyon hasonlit ahhoz a megbizáshoz, a melyet Werbőczy kapott a Hármaskönyv elkészitésére. Az egész megbizás szövegében ujnak csak az mondható, hogy a szerkesztőknek mindazt, a mi *az igazsággal, az isteni és emberi törvénynyel ellenkezőnek látszik, ki kell küszöbölni.* („quae . . . *veritati, legiquae divinae* atque *humanae* viderentur contraria tollere.")

A megbizásban reájuk rótt ezen uj feladattal szemben a bizottság maga mondja,[3] hogy jogunkban ugyan sok olyan tételt lehet találni, a mi az igazsággal, az isteni és emberi törvénynyel ellenkezik, még sem lehetne mindazokat a tételeket kihagyni, mert ezzel megváltoztatnók jogunkat és ez rá nézve elviselhetetlen csapásként tünne fel. Külön is kiemelik, hogy úgy a király régi jogait, mint a nemesség jogait, kiváltságait és mentességeit sértetlenül megőrzendőnek tartották.[4]

A szerkesztés munkája nagyon lassan haladt előre, mert a kodifikációhoz szükséges költségekkel takarékoskodtak. Ezért az 1550-iki országgyülés megsürgeti a munka befejezését és elrendeli, hogy a szerkesztőkről bőkezüebben történjék gondoskodás.[5]

L. Ortvay Emlékkönyv

1550: 10

[1] Quadripartitum i. k. Praef. p. VII.: „Atque id ipso quidem Tripartito opere hoc pronunciare libere, ingenueque possumus, quod nisi felicioribus illis ad huc temporibus Verbőcziana opera illa prodiissent in lucem, magna profecto pars et consvetudinum, judicialiumque hujus Regni observationum per subsequentes postea bellorum procellas, atque tempestates, quae in campis potissimum Mohacsiis in similitudinem cladis Cannensis detonuerunt, cum tot clarissimis illis obrutis ingeniis pressa jaceret."

[2] Quadrip. i. k. Praef. p. VIII.

[3] U. o.

[4] U. o. pag. XIV.

[5] Az 1550: X. t.-cz.: „Probatur etiam ordinibus et statibus regni, quod majestas sua de reformatione decreti, et juris interim aequa administratione clementer proposuit. Ti. a bécs. prop.-ban más van róla

§. 1. Operae pretium esse censent, inceptum opus, quoad ejus fieri possit, celerius ad exitum perduci; ac proinde et solicitandos eos, quibus haec provincia demandata est; et largius quoque quam hactenus sumptus suppeditandos, ut omnis cunctatio facilius tollatur."

MOE III 245.

Ugyanekkor most már részletesen előre intézkednek a munka elkészülte esetére annak megbirálása tárgyában.[1]

Elrendelik, hogy a mint a munka elkészült, jogban járatos s megyénként választandó nemesek, a főpapoknak, báróknak, az ország rendes biráinak s itélőmestereinek odavonásával tüzetesen vitassák meg, aztán terjeszszék az országgyülés elé s ha ez is helyesli, a király erősitse meg és pecsétjével ellátva, küldje meg a megyéknek, hogy *örök időkre* követendő törvény legyen.[2]

Érdekes a törvény végső kihangzása, a „clausula perpetuae sanctionis", a melynek jegyében készitik a munkát.

4. *A munka* végre *1553-ban elkészült.* Az egész anyagnak rendszerbe öntésénél a munka készitői a Hármaskönyvhöz alkalmazkodtak és ezt az eljárásukat a Hármaskönyvre nézve is fontos indokolással igazolják.

> ... denique nihil praetermisimus, quod ad rectam politiam instaurandam facere videretur, singulas materias sub congruis titulis collocantes proximas proximis, et adjunctis applicantes, secuti ex professo, quantum ratio instituti operis sinebat, ductum, atque contextum, et ordinem tripartiti illius Werbőcziani operis, cujus supra meminimus, a cujus tenore propter ejus *vulgatum et per plures jam annos receptum* in Hungaria *usum*, recedere visum non fuit, ne repentina haec quoque mutatio insolitum aliquid animis legentium inferre videretur.[3]

A Hármaskönyv átdolgozásával megbizottak még annak tárgyalási rendjétől sem mertek eltérni, pedig épen ezen a téren szokták az irodalom feldolgozói kielégiteni ujitó vágyaikat. Úgy látszik semmi sem könnyebb, mint uj mezbe öltöztetni a régi tudást, uj formába önteni mások munkájának eredményeit és ezzel palástolni, hogy az uj munka nem alapvető és nem is eredeti.

A birálók, a Hármaskönyv megjelenésének századában, mint hiteles tanuk jelentik ki, hogy a Hármaskönyvnek a rendszerét a használat már számos éven át általánossá tette, úgy-

[1] Az 1548 : XXI. t.-cz. csak annyit mondott, hogy az elkészült munkát a jövő országgyülésen mutassák be és a király határozzon felette.

[2] Az 1550 : XI. törvényczikk.

[3] Quadrip. i. k. Praef. p. XIV., XV.

hogy minden ujitás ezen a téren veszedelmes lett volna. Nem mondják ki, de szavaikból kitünik, hogy nézetük szerint a Hármaskönyv rendszerével azért nem lehetett szakitani, mert akkor az olvasók munkájukat aligha forgatták volna. Látni ebből a tényből is, hogy a Hármaskönyv ekkor már milyen erősen gyökeret vert a jogi köztudatban, mennyire átment már az életbe.

De ha elfogadták is a Hármaskönyv rendszerét, az anyagot még sem három, hanem négy részre osztották fel. Ezért munkájuk neve Négyeskönyv; eredeti és teljes czime: *Quadripartitum* opus juris consvetudinarii regni Hungariae.

A négy rész ugyanabban a sorrendben adja elő az anyagot, mint a Hármaskönyv. A Hármaskönyv I. részének anyagát két részbe foglalták úgy, hogy a személyjogi részt, mint első részt külön vették és az egész munka élére helyezték: igy keletkezett a négyes felosztás.

Az egész munka menete tehát ugyanaz, mint a Hármaskönyvé, csak a Hármaskönyv I. része oszlik ketté és így minden későbbi rész egygyel eltolódik. A mi a Tripartitum I. részében van, azt tárgyalja a Quadripartitum I. és II. része; a Tripartitum II. részének a Quadripartitum III., a Tripartitum III. részének a Quadripartitum IV. része felel meg.

A Négyeskönyv anyaga tehát igy oszlik fel: I. részben van a közjogi anyag, a királynak, a nemességnek jogai, (a személyi jog); a II. rész az országos nemesi magánjog többi részeivel, a III. rész a peres eljárással, végül a IV. a particuláris jogokkal, Horvátország, Erdély jogával, a megyék és városok statutárius jogával, valamint a jobbágyi joggal foglalkozik.

Ha a Négyeskönyvet tartalmilag is megvizsgáljuk, akkor tudjuk csak meg, hogy miként végezték el a szerkesztők az átvizsgálás, a reformálás munkáját, hogyan pótolták a Hármaskönyv hiányait és javitották ki hibáit.

A Hármaskönyv ellen intézett mindenféle támadásra a legszebb feleletet a Négyeskönyv, az ellentervezet tartalma adja meg. *A Quadripartitum nem egyéb, mint a Tripartitum némileg bővitett, de épen nem mindenben javitott kiadása; legnagyobb részében szó szerint megegyezik a Tripartitummal, sokszor pedig csak bővebben adja ugyanannak a tételeit.*

Aránylag igen kis részében tartalmaz uj tételeket. A Négyeskönyv 389 czime közül csak 94 czimet találunk olyant, a mely különbözik a Hármaskönyvtől. Az uj tételek sem vonatkoznak

a joganyag fontos, elsőrendü kérdéseire: ezeknél hiven lemásolták Werbőczy munkáját. A Négyeskönyv tehát épen nem nevezhető eredeti, önálló alkotásnak.

5. Az 1553-iki országgyülés intézkedik *a Négyeskönyv bírálat alá vételéről.*[1] Erre, a hosszabb időt igénylő, nagy jelentőségü munkára nem tartják alkalmasnak az egész országgyülést, hanem egy külön e czélra kiküldött bizottságot biznak meg vele, a melynek Pozsonyban kell összeülni, hogy a Quadripartitumot átvizsgálja.

A bizottság tagjait, eltérőleg az 1550-ben kijelöltektől, nemcsak minden vármegyéből (Erdélyből és Szlavoniából is) erre a czélra választott egy-két nemesből, az ország rendes biráiból és itélőmestereiből, valamint a szerkesztőkből állitják össze, hanem még *egyes városok és káptalanok* öt kiválóbb *kiküldöttéből* is.

Elrendeli továbbá az országgyülés, hogy a biráló bizottság, ha a Négyeskönyv átvizsgálását elvégezte, terjessze elfogadás végett a király elé, a ki azután a még további megvitatást kivánó kérdéseket döntés végett vigye ismét a legközelebbi országgyülés elé.

Mielőtt azonban a Quadripartitum az országgyülés kiküldött bizottsága elé került volna, előbb a bécsi udvarnál vizsgálták meg és azt kivánták, hogy a szerkesztők többféle javitásokat és módositásokat tegyenek rajta. A szerkesztők vonakodtak eleget tenni ezeknek a kivánalmaknak.

Ha nem is ismerjük közelebbről azokat a változtatásokat,[2] a melyeket az udvar kivánt, abból a körülményből magából, hogy a szerkesztő bizottság és első sorban Bodenarius, a bécsi jogtanár nem akarta azokat a munkán megtenni, következtethetjük milyen természetüek lehettek.

Igy azután a Quadripartitum nem jutott az országgyülési bizottság elé sem, hanem nyomtalanul eltünt. Még csak kézirati példányai sem terjedhettek el az országban, hanem a munka

[1] Az 1553 : XV. törvényczikkben.

[2] Szegedi szerint (*Rubricae* sive synopses titulorum, capitum etc. juris Ungarici. Tyrnaviae, 1734. Pars II. p. 113. (a)) Ferdinánd király három pontra nézve kivánt módositást ú. m. 1. a király ügyében senki se biráskodhassék; 2. a királyok fiai ne választás utján, hanem örökletes jogon következzenek Magyarországon; 3. a katonákat és tisztjeiket rablásaik miatt egyedül a király itélete szerint lehessen megbüntetni.

a levéltárakban lappangott egészen a XVIII. század végéig. A Négyeskönyv csak 1798-ban nyomatott ki Zágrábban magánhasználat czéljaira.

6. Az 1563-i országgyülés sürgeti még a Négyeskönyv megvizsgálását, felelevenitve a tiz évvel előbb hozott (1553 : XV. t.-cz.) törvénynek a birálatra vonatkozó intézkedéseit.[1] Ugyanez az országgyülés bizonyos peres kérdések reformját is arra az időre halasztja, midőn a „novum decretum“ tárgyaltatni fog.[2]

A XVII. század küszöbén a törvényhozás emlékei között még felfedezhetjük némi visszhangját azoknak a törekvéseknek, a melyeknek a legfőbb eredménye a Quadripartitum volt.

Az 1608. évi koronázás előtti XVI. és a koronázás utáni XII. törvényczikkek beszélnek a „decretorum reformatio“-ról, az 1609 : LXIX. törvényczikk pedig a „correctio decretorum“-ról szól.[3] Bizottságot is neveznek ki a decretumok kijavitása végett, el is rendelik, hogy a jövő országgyülés elé terjesztessék a munka.

Mindezeknek az intézkedéseknek azonban nincsen semmiféle eredményök. És most már hosszu, százados nyugalom áll be: a XVII. század törvényeiben nincs szó a Hármaskönyv átvizsgálásáról és reformjáról.

A Quadripartitum még nyilvánosságra sem jutott és nem is lehetett a gyakorlati jogéletre, jogunk kifejlődésére semmiféle hatással. Nem ismerték és a XVIII. század végéig nem tudtak róla. A Négyeskönyv tehát nem szorithatta ki a Hármaskönyvet az életből, a mely a Négyeskönyv szerkesztőinek elismerése szerint is már 1553 előtt közönséges használatban volt, úgyhogy nem lett volna tanácsos az általa megállapitott rendszerrel sem szakitani.

[1] Az 1563 : XXX. törvényczikkben; l. Timon i. m. 617. l.

[2] Az 1563 : XLIX. t.-cz. 1. §-a. „Visum est statibus, et ordinibus regni, quod cum haec omnia partim nova sint, partim vero in consuetudinem, et observationem deduci difficulter possint; remittenda esse ad illud usque tempus, in quo de reformatione, editioneque novi decreti agetur“.

[3] L. Timon i. m. 617. l. — Az 1608. évi k. u. XII. t.-cz. 1. §-a szerint a bizottság tagjai: Forgách Ferencz esztergomi érsek, a nádor, Náprágy Demeter, Thurzó György, Forgách Zsigmond, Révay Péter, Ostrosith András, Vizkelethy, Megyery Imre, Cziráky Mózes, Keresztury András, Bossány János, Lippay János, Beniczky Márton, Horváth László, Szántóházy Ferencz, Joo János, Mednyánszky Miklós és Szerdahelyi Mihály.

Kétségtelen, hogy a XVI. század második felében már mindenütt alkalmazták a Hármaskönyv szabályait, ezt bizonyitja a magyar nyelvre forditás szüksége s e mellett szólnak az egymást követő kiadások is.

Mig a Quadripartitum, a „novum decretum“ eltünik, addig a Tripartitum diadalmasan nyomul előre s elfoglalja azt a helyet, a melyet még ma is elfoglalva tart a magyar jogéletben.

A Hármaskönyv mindjobban tért foglalt és még a XVI. század végén bevonult a törvényhozásba is. Már 1588-ban hivatkozik a törvényhozás a Hármaskönyv egy czimére,[1] még pedig úgy, hogy az országos törvénynek megfelelő czikkével együtt emliti. Tehát a Tripartitum jogtétele úgy jelenik meg, mint a törvényczikkely egyenrangu társa. Ettől fogva egészen 1791-ig a Hármaskönyvre vonatkozó hivatkozásoknak hosszu sorával[2] találkozunk a Magyar Törvénytárban.

A Hármaskönyv ereje a törvényhozás hivatkozásai során legélesebben domborodik ki az 1635 : XVIII. t.-czikkben,[3] a mely szerint a Tripartitum megjelölt czimével ellenkező későbbi törvények érvénytelenek.

II. Ferdinánd 1618-ban hitlevelében hivatkozik a Hármaskönyvben lefektetett sarkalatos nemesi jogokra és igéri azoknak megtartását: igy kerül a Tripartitum az alkotmánybiztositó hitlevélbe; majd 1628-ban a magyar törvények gyüjteményébe, a Corpus Juris Hungaricibe is felveszik és pedig azok élére helyezve.

Igy emelkedik a Hármaskönyv élete első századában (1517—1628) az elismerés mind magasabb fokára.

[1] Az 1588 : XXIV. t.-cz.: „De transfugis a Turcis, justum est, quod sua majestas proponit:

§. 1. Et statuitur ea poena contra eos, qui tales transfugas impediunt; quae est in art. 73. in tertio decreto Uladislai regis, anni 1498. et trip. decreti, parte prima tit. 14“.

[2] L. Kolosvári-Óvári i. Hkv.-e. XXXI. l. 3. j.-ben.

[3] „Quamvis leges, et statuta condendi authoritas regi, et regno sit libera, neque aliae privatim per nonnullos adinventae, quemquam regnicolarum ligare debeant:

§. 1. Conclusum est: ne ejusmodi leges, articuli et statuta, quae contra trip. decreti, part. 2. tit. 3. et part. 3. tit. 2. emanatae fuissent, ullius censeantur esse firmitatis: sed ipso facto, quod consensu, et confirmatione regia sint destitutae, vanae et frivolae habeantur.“

1527-i
Coll. decretorumra: Jano Lir. Budai
O. p. c'nek pontos rendelkezése. Lásd
Házadó, 1914. 357. l. (R. Kis J.: a
elő m. Előző!) MOE. I. 107., 119-120.
1527: XV-XVII.

HARMADIK FEJEZET.

A kodifikáció másik iránya: a „Collectio decretorum".

1. §. A Corpus Juris Hungarici.

1504: 31. III. tvi
1507: 20 ősszes tvi
1527.

1. Elkisértük a kodifikáció történetét a XVII. század elejéig. Láttuk, hogy a Hármaskönyv megjavitására irányzott kisérletek hajótörést szenvedtek. A XVII. század elején még felmerült ugyan azóhajtás, hogy a Hármaskönyv anyagának kibővitésével és megjavitásával létrejöjjön a „novum decretum": ezután azonban a törvényhozás emlékei az egész század folyamán keresztül hallgatnak a „jura regni scripta" irányáról, s úgy látszik, mintha már teljesen napirendre tértek volna felette. A XVIII. század azonban ujból felszinre hozza a látszólag már megszünt törekvéseket, ujból kisérletek történnek abban az irányban, a melyben a XVI. században dolgoztak.

A XVII. századra esik nagyobbrészt a kodifikáció másik irányának, a melyet „collectio decretorum" néven ismerünk, a megvalósulása: a törvények összegyüjtésének a munkája[1]. A tör-

[1] A kodifikáció ezen irányánál sem foglalkozhatunk az aprólékos részletekkel, nem is feladatunk az összes törvénygyüjtemény-kiadásokat vizsgálni és a Corpus Juris Hung. történetének minden egyes részletét feltárni. Itt is csak bizonyos magasabb fejlődéstani és jogászi szempontok érdekelnek és ezeknek feltüntetése a főczélunk. Azokat, a kiket a kérdésnek monografikus tárgyalása érdekel, utalhatjuk Kovachich József Miklósnak uttörő és e téren még mindig elsőrangu művére, a melyet atyjának előzetes munkálatai alapján készithetett: Notitiae praeliminares ad Syllogen Decretorum comitialium. Pesthini, 1820. A szövegben kifejtetteknél főként a Kovachichok kutatásai nyomán haladunk.

vények gyüjteményének keletkezése a XVI. századba visz ugyan vissza, a Corpus Juris Hungarici megalakulása mindamellett csak a XVII. században ment végbe.

A XVI. században a tövényhozás folyton sürgeti a törvények gyüjteményének elkészitését, 1504-től 1527-ig ismertettük azokat a törvényhelyeket, a melyek ujabban és ujabban kifejezték az országgyülés kivánságát, hogy az illető király vagy az összes királyok decretumai egybe legyenek foglalva.

A XVI. század országgyülései siker nélkül törekedtek ennek a feladatnak a megvalósitására. Hivatalos gyüjtemény nem jött létre, hiába kivánta a törvényhozás.

Milyen volt tehát e téren a helyzet a XVI. században? Honnét lehetett megismerni a törvényeket, régieket és egykoruakat? Hogyan használták a jog tanulói, alkalmazták a birák, idézték a törvényhozók?

Mind a régi, mind az akkor keletkezett törvények kézirati példányokban voltak meg országszerte a vármegyék és városok levéltáraiban. Természetesen ezek a példányok nem voltak rendszeresen összegyüjtve, egyik vármegyében többet tudtak megőrizni, mint a másikban, az egyik városnak jobb másolata volt, mint a másiknak.

Jellemző erre az állapotra az a leirás, a melyet nekünk Mosóczi nyujt a Corpus Juris Hungarici első kiadásának előszavában.

> Illud enim constat, in sede Regia super una lege *decem* et amplius libros, me judicibus ordinariis assidente discrepantiam attulisse ad summum ipsorum judicum taedium. . . . Quaedam usque adeo *mendosa*, et *corrupta*, ut ne a doctis quidem, plerisque in locis intelligi poterant. Saepe etiam integrae leges in quam plurimis desideratae.

A szöveg másolása abban a korban sokkal nehezebb volt, mint ma; különös ismereteket kivánt az irásnak elolvasása, a sok szórövidités helyes feloldása. A lemásolás révén igen könnyen sok hiba csuszhatott be a szövegbe. Igy érthetjük meg, hogy az ország első jugtudós birái a királyi törvényszéken néha maguk sem voltak képesek megérteni az egyes törvényhelyeket az előttük fekvő eltérő, néha egyenesen rossz szövegü másolatokból. Előfordult az is, hogy sok törvényt nem is ismerhettek meg, mert minden másolati példánya hiányzott.

Minthogy hivatalos gyüjtemény nem volt, már a XVI. század közepén magánosok szorgalmából készültek törvénygyüjtemények. Ezek közül a legnevezetesebb az *Ilosvay István* egri préposté, a mely 1544 táján keletkezett.[1] Az Ilosvay-féle kézirati gyüjtemény a magva a Magyar Törvénytárnak. Ezt a magángyüjteményt használták fel azok, a kiknek nevéhez füződik a magyar Corpus Juris megalkotásának dicsősége.

2. A magyar törvényeket először a hires magyar humanista *Sámboky János*, latinosan *Sambucus*, tette közzé nyomtatásban 1581-ben, midőn Bonfinius magyar történeti munkáját Frankfurtban kiadta. Itt még csak függelékben, a magyar történelemnek mintegy illusztrálásaképen szerepelnek a törvények, a melyek *az Ilosvay-féle gyüjteményből valók*.[2]

A magyar törvényeknek önálló, tehát *igazi első kiadását* az Ilosvay-féle kézirat alapján annak kibővitésével *Mosóczi* Zakariás és *Telegdy* Miklós püspökök készitették el és adták ki 1584-ben. Őket mondhatjuk a Corpus Juris Hungarici első kiadóinak, bár munkájukat még nem nevezik így.[3] Ez a törvénygyüjtemény ugyanis elterjedt az egész országban, a birák mindenütt ezt használták, tehát ennek a kiadásnak a szövegét szentesitette a gyakorlat.

A Mosóczi- és Telegdy-féle törvénygyüjteménynek *második*, az ujabb törvényekkel kiegészitett kiadása, az ú. n. *bécsi* az első után majdnem fél század mulva, 1628-ban jelent meg. Ez a kiadás azért nevezetes, mert *a Hármaskönyvet is felvette* a törvények közé, még pedig úgy, hogy vele kezdődik az egész törvénygyüjtemény. Ettőlfogva a Hármaskönyv elválaszthatatlan társa lett a Magyar Törvénytárnak; annak egyik legfőbb ékessége, ezért foglalja el az első helyet a törvények sorában.

A későbbi kiadások közül, a melyek az első kiadás törvényeit az azóta ujabban keletkezettekkel folyton bővitik, a következő fontosabb kiadásokat emeljük ki.

[1] Jelenleg a bécsi cs. és kir. udvari könyvtárban van.

[2] Vécsey i. m. 20. l. Mátyás Decretum májusa már 1488-ban Lipcsében ki lett nyomva. L. Borovszky S. Akad. Ért. IX. k. 1898., 341. l.

[3] Decreta, Constitutiones, et Articuli Regum Inclyti Regni Hungariae, ab Anno Domini Millesimo trigesimo quinto, ad annum post sesquimillesimum octogesimum tertium, publicis Comitiis edita. Cum Rerum Indice copioso. Tyrnaviae, cum Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Gratia, et Privilegio. Anno Domini MDLXXXIV.

A *Szentiványi Márton* kiadása (1696) használja először a Corpus Juris Civilis és Canonici mintájára a Corpus Juris elnevezést a hazai jog kifejezésével, a „decretum generale"-val együtt.

Mária Terézia 1743-ban a Jézus-társaságnak adta a Corpus Juris Hungarici *kizárólagos* kiadási jogát, mely azután a rend eltörlésével az egyetemre szállott. *A magánuton készült törvénygyüjteményt tehát a százados gyakorlat hatása alatt a XVIII. század közepén már hivatalos jelleggel ruházták fel, és ezt innét kezdve napjainkig, meg is őrizte.* Ez időtől fogva a törvények gyüjteményét csak királyi kiváltság alapján lehetett kiadni.

Szegedi Jánosnak már ilyen hivatalos Corpus Juris kiadása (1751) azért fontos, mert tőle származik a törvényeknek czikkekre (articuli) és szakaszokra (§§) való felosztása, a mi azután természetesen mind a gyakorlati életben, mind az irodalomban használtatván, szintén fennmaradt egész napjainkig és a gyakorlatban szentesitést nyervén, ma is használatos.

A régi Corpus Juris-nak utolsó, 1848 előtti kiadása az *1844/46-iki budai*, a melyhez az 1848-iki külön nyomtatott törvényeket is utólagosan hozzáadva találjuk. A törvények nyelve egész az 1832—1836-ik országgyülésig a latin, az 1832—36-iki törvényeké, mintegy átmenetül hasábosan latin és magyar. Az 1840-ből valók és a későbbiek pedig *kizárólag* magyar nyelven keltek.

3. A régi Corpus Juris utolsó kiadásánál kell megemlékezni a törvénygyüjteménynek ú. n. *toldalékairól*.

A Corpus Juris különböző kiadásaiba ugyanis a törvényeken kivül az egyes kiadók belefoglaltak oda nem tartozó idegen anyagot is. A törvénygyüjteménynek ezek a toldalékai a kiadások során folyton szaporodtak; különösen Szentiványi és Szegedi buzgólkodtak e téren. A kiadók a törvények gyüjteményét akarták felhasználni, hogy a jogirodalom fejlődését, illetőleg termékeinek ismeretét s így a gyakorlat embereinek bizonyos irányokban való tájékoztatását elősegitsék.

A Corpus Jurisból tanult a kezdő jogász, abból meritett a biró és ügyvéd, azt forgatta minden jogkereső és jogot alkalmazó; természetes tehát, hogy a Törvénytárba való foglalással mehetett át legkönnyebben a közhasználatba bármely jogi munkálat. Ily módon azután nagy hatása is lehetett a jogéletre.

Ilyen fontosabb[1] toldalékok voltak:

a) a katonai főtörvényszéknek becsületsértés esetében szokásba vett eljárására tett megjegyzések (Observationes processus causarum militaris curiae regiae in facto honoris usu receptae);

b) a Mária Terézia-féle 1747-iki katonai rendszabás (regulamentum militare);

c) a tárnoki czikkek (articuli juris tavernicalis);

d) a III. Ferdinánd-féle büntető perrendtartás (praxis criminalis);

e) Kitonich „Directio Methodica" czimű munkája;

f) ugyancsak Kitonichnak a Hármaskönyv ellenkező vagy kétes helyeit magyarázó munkája: „Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex decreto Tripartito desumptarum et resolutarum";

g) a régi azaz római jogi, egyházi és hazai jogszabályok (regulae juris antiqui, patrii et canonici).

Ha az előbb jellemzett hatás szempontjából tesszük vizsgálat tárgyává az egyes toldalékokat, akkor látjuk, hogy Kitonichnak a toldalékok közzé került perjogi munkája, a Directio Methodica mennyire irányitja és befolyásolja az egész utána következő peres eljárást. Hasonló hatást gyakorolt a III. Ferdinánd-féle Praxis criminalis is a bünvádi eljárás fejlődésére.[2] Ilyen szempontból értékelhetjük a *„Regulae juris antiqui, patrii et canonici"* czim alatt összefoglalt római jogi, kánonjogi és hazai jogi szabályokat is.

A hazai jogtételek egyszerüen az egyes törvényekből vannak kivonva és összeállitva, s ha különválasztva mindenesetre jobban is érvényesülhettek a gyakorlatban, mégis kisebb a jelentőségük, mint a Corpus Juris Canonici-ból *kiválogatott* tételeknek, de különösen a római jogiaknak.

A Regulae juris antiqui felvétele fontos abból a szempontból, mivel a római jog magyarországi történetének a Hármaskönyv megjelenését követő korszakára vet világot. A római

[1] Kevésbbé fontosak: különféle esküminták, névsorok, név- és tárgymutató stb.

[2] Balogh Jenő: Magyar bünvádi eljárási jog. Első rész. Budapest, 1901. 94. l.

remekjog egyrésze (a Digesták 50. könyvének 17. czime) igy közvetlenül hathatott a magyar jogéletre.

Sambucus, mint humanista és a római jog nagy tisztelője vette fel ezeket a római jogi regulákat, midőn a Hármaskönyvet 1581-ben kiadta; innét kerültek a Hármaskönyvvel együtt a Magyar Törvénytár 1628. évi második kiadásába, még pedig most már a Hármaskönyvtől különválasztva a toldalékok közé.[1]

A Corpus Juris Hungarici-hoz csatolt toldalékok az 1844/1846-iki kiadásban már nincsenek benn. Nem csekély jelentőségü tény, hogy a magyar törvények gyüjteményének függelékei kihagyattak. Úgyszólván félszázados irodalmi törekvés és kitartó küzdelem eredménye volt[2] ez, a mely a magyar jogtörténet kiváló munkásainak, a *Kovachichoknak* nevéhez füződik.

Kovachich Márton György és fia József Miklós elévülhetetlen érdemeket szereztek a magyar törvényhozás történetének felderitése körül. Megállapitották a Corpus Juris Hungarici kézirati gyüjteményeinek[3] gondos átbuvárkodásával és összehasonlitásával a törvények szövegének eltéréseit (variánsait)[4] s igy biztos alapot teremtettek a tudományos szövegkritika számára. Fölfedeztek olyan törvényeket, a melyek a Corpus Jurisból kimaradtak és ezek közül nem egy a magyar jogtörténet rendkivüli nyeresége.[5] A Corpus Jurisba csonkán felvett törvényeket kiegészitették, a százados szövegbe becsuszott hibákat kimutatták, a törvények tárgymutatójának (index, cynosura) fogyatkozásait kijavitották.

Bármennyire a kor szinvonalán álló volt azonban a Kovachich Márton György munkálkodása és bármilyen értékesek voltak is az eredmények, a melyeket elért, még sem sikerült kivivnia a felső hatóságok beleegyezését. Fáradhatatlan törekvéseit épen nem méltányolták, sőt gyanakvással nézték; munkálkodását egyenesen el is itélték.[6] A hivatalos személyek

[1] Vécsey i. m. 20 és köv. ll.

[2] U. o. 28 és köv. ll.

[3] Kovachich J. M. Notitiae praelim. cz. i. m. 337 és köv. ll.; utána Kolosvári—Óvári Corp. Jur. kiad. 1000—1526. XXXVIII. és köv. ll.

[4] U. a. Lectiones variantes decretorum comitialium. Pesthini, 1816.

[5] U. a. Sylloge decretorum comitialium. Pesthini, 1818. Két kötet.

[6] A helytartótanács (1818. febr. 24. 5576. sz.) Kovachich egyik előterjesztését „praecocis ingenii partus, variis iisque gravibus subsumptionibus obnoxios" kifejezésekkel itéli el.

ragaszkodtak a Corpus Juris hiányos, csonka és hibás szövegéhez és toldalékaihoz, féltékenyen őrködtek annak úgyszólván minden betüje felett.

Mi idézte elő a gyakorlat embereinek ezt a rideg magatartását a tisztán tudományos törekvésekkel szemben? Miért nem tudták megérteni egymást a nagy tudós és a legfőbb magyar hatóságok, a kanczellária, a helytartótanács? Honnét eredt az elkeseredett küzdelem, a melyet az elmélet és gyakorlat emberei folytattak egymással?

A Corpus Juris Hungarici szövegének olymérvü megváltoztatása, mely uj, eddig be nem foglalt s később felfedezett törvényeknek felvételével járt volna, nemcsak a kiadás külsőségeit érintette volna, hanem valójában a hagyomány belső erejét feszitette volna széjjel s így a Corpus Juris Hungarici értékéből vont volna le, annak létét támadta volna meg ép a legérzékenyebb oldalról. A Corpus Juris úgy lett egységes egészszé, a mint századokon át összeszürődött. Úgy amint ma van, jutott önálló erőhöz s csakis százados gyakorlat utján.

De nemcsak a szöveg ilyen kibővitése nem emelte, sőt leszállitotta volna egy ujabb kiadás értékét, hanem a szövegnek olymérvü átalakitása sem, mely az összes ismert kéziratgyüjtemények hiteles eredeti szövegeit összevetve törekedett volna megállapitani a törvények lehetőleg tökéletes szövegét. A hagyománynak itt is el kell ismerni szentesitő erejét: a Corpus Juris törvényei nem eredeti hiteles alakjukban, hanem azzal a szöveggel mentek át a közhasználatba, amelyben a Corpus Juris kiadásai őket a feledéstől megmentették.

A szövegnek most már nyilvánvaló hibái és tévedései megszüntek azok lenni: a százados gyakorlat elfogadta őket s a fejlődő jogélet a másoló tévedésein tovább épitett, az eredetileg hibásat is beleszőtte a jog folytonosan készülő, megujuló szövetébe.

Kovachich küzdelmeiből most már következtethetünk arra, hogy milyen súlya volt annak, ha valami a Corpus Juris *zárt* testében (clausum) helyet foglalt.

Kovachich Márton nem érhette meg fáradságos munkálkodásának némi elismerését sem; fia azonban tovább folytatta a küzdelmet és közös munkájok eredményét annyiban vivhatta ki, hogy *az 1844/46-iki kiadásból a toldalékokat kihagyták* és a törvények tárgymutatójának szerkesztését reábizták.

4. A régi Corpus Juris Hungarici történetét 1848-ai tulajdonképen befejeztük. Az 1848 után hozott törvények gyűjteménye *az Országos Törvénytár szintén viseli a Corpus Juris nevét;* hivatalos jellegű, mint a régi, sőt a mint az 1848 előtti jogéletben csak kiváltság utján nyerhette valaki a jogot a törvények gyűjteményének kiadására, úgy ma is a Törvénytár kiadása az állam kizárólagos joga.[1] A puszta törvényszöveget magánosok csak hivatalos felhatalmazással adhatják ki, tudományos vagy gyakorlati magyarázatokkal ellátott törvénygyűjteményt azonban ma bárki is közzétehet.[2]

Ma tehát csak a törvények hiteles szövegét védi a hivatalos jelleg, az irodalomnak szabad tér nyilik, hogy tudományosan megvilágitsa a törvények szövegét.

Ilyen magánuton jött létre legujabban a régi Corpus Jurisnak is egy ujabb kiadása az u. n. *milleniumi* emlékkiadás.

Ez a magyar állam ezeréves fennállásának emlékére készült kiadás azt a latin szöveget adja, a melyet a százados hagyomány megrögzitett. A jegyzetekben pedig feltünteti a szöveg eltéréseit: egyes eredeti példányok vagy kézirati gyüjtemények változatait, a csonka törvények pótlásait; tehát mindazt, a mit az ujabb történelmi, különösen diplomatikus kutatások felderitettek. Főként a Kovachichoknak a Corpus Juris eredeti szövegének megállapitása körül kifejtett munkássága jutott ez alkalommal megfelelő kifejezésre. Ez a kiadás a latin szövegnek magyar forditását is hozza a latin szöveggel hasábosan. Az ú. n. toldalékokat azonban ez a kiadás is mellőzte ú. m. a budai.[3]

[1] Az 1880 : LIII. t.-cz. 1. §-a.

[2] Az 1880 : LIII. t.-cz. 5. §-a.

[3] Nem szakitás ez a kiadás a százados hagyományokkal, hanem természetszerü haladás. A XVI—XVIII. századok kiadásai az akkor rendelkezésre álló ismeretek alapján készültek: az uj kiadás már azóta fejlődött és tökéletesedett tudás terméke. A mint a régi kiadások felhasználták az ismert kéziratgyüjtemények szükebb, majd szélesebb körét, úgy ez az ujabb kiadás az összes eddig feltárt kézirati kutatások alapján készült. Az 1000—1301 közt alkotott törvényeket Nagy Gyula, az 1301—1657 közt alkotott törvényeket Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, az 1657—1740 közt alkotott törvényeket Tóth Lőrincz, az 1740—1835 év köztieket Csiky Kálmán forditotta és látta el jegyzetekkel. Az összes törvények kiadását magyarázó jegyzetekkel és utalásokkal kisérte Márkus Dezső. Külön kötetben jelent meg a tárgymutató (1000—1902), készitette Márkus Dezső. *A jelen munkában a régi Corpus Juris törvényeinek idézésénél ezt a kiadást használjuk.*

5. Ha most visszatekintünk a kodifikáció ezen irányzatának a történetére, megállapithatjuk, hogy a „collectio decretorum"-nál is ugyanaz az erő működik, a melyet a „jura regni scripta" irányánál és ennek eredményénél, a Hármaskönyvnél láttunk. Az országgyülések hiába követelték a törvények gyüjteményének megalkotását, a törvényhozás nem valósitotta meg.

Itt is a szokás ereje érvényesült: a magán uton készült törvénygyüjteményből lesz a hivatalos jellegü Corpus Juris Hungarici; a szokás szentesiti a Törvénytárt mint egészet és tartja fenn, úgy mint a Tripartitumot.

2. §. *Az erdélyi törvénykönyvek (Approbatae et Compilatae constitutiones.)*

Addig, a mig a magyar törvényhozás sikertelenül törekedett a kodifikáció megvalósitására, a mohácsi vész után különvált Erdélyben még a XVII. század folyamában létrejönnek az annyira kivánt törvénykönyvek és a Tripartitum is elnyeri a hiányzó törvényes szentesitést.

Az erdélyi *külön* törvényhozás eredményeit, az erdélyi törvényeket 1540-től 1653-ig bezárólag II. Rákóczy György alatt keletkezett „*Approbatae constitutiones*" (közönséges használatban röviditve, latinos magyarsággal „Approbáták") czimű törvénykönyv foglalja össze.

Nem egyszerü időrendbe szedett törvénygyüjtemény, collectio decretorum ez, hanem a törvényeknek bizonyos rendszerben való feldolgozása. Az 1540-től 1653-ig alkotott országos végzeményekből kiválogatott és kivonatolt, sőt a szükséghez képest módositott és kiigazitott törvényczikkeknek rendszeres (tárgyuk szerint való) egybeállitása.[1]

[1] Az *első* rész az egyházjogot (a vallást és az egyházat illető törvényeket), a *második* rész az államjogot (a fejedelmet, ezek hatalmát, választási feltételeit, esküformáját és a fiscust illetőket), a *harmadik* rész a rendi jogokat (a megerősitő levél szerint: „rerum momenta, dominos regnicolas tangentia", a melyek azonban különböző köz-, magán- és büntetőjogi, törvénykezési és rendészeti szabályokat foglalnak magukban) a *negyedik* rész a perjogot, végül az *ötödik* rész kiválóan közigazgatási természetü dolgokat tárgyal. A négy első rész czimekre (tituli), a czimek pedig czikkelyekre (articuli) vannak beosztva és úgy a czimek, mint a czikkelyek római folyó számokkal ellátva. Az ötödik részben foglalt edictumok azon-

Az Approbáták közelebb visznek bennünket a tulajdonképeni kodifikációnak a fogalmához. A törvénykönyvnek előkészitése[1] és jellege mutatja, hogy itt olyan törvényhozási rendszeres munkával találkozunk, a mely a gyakorlati jogélet szükségleteit a jövőre is kiható, állandó rendezéssel óhajtotta biztositani. Az Approbáták nem törvénytár, ha egész tartalma a már meghozott törvényekből áll is; inkább kezdetlegesebb törvénykönyv, a melynél a joganyag rendszere még csak külsőleges (mechanikus), nem az egész anyagot szerves egészbe foglaló.

Erdély második törvénykönyve a „*Compilatae constitutiones*" (röviden: Compiláták) folytatása az Approbátákban megkezdett munkának. Az Approbáták megjelenése után keletkezett törvényeknek I. Apafi Mihály alatt az előbbihez teljesen hasonló összefoglalása 1654-től 1669-ig. A Compiláták tehát ugyanazon megitélés alá esnek, mint az Approbáták.

Mindkét Törvénykönyvnek a nyelve latinos kifejezésekkel tarkitott *magyar*.

E két törvénykönyv létrejövetele után 1691-ben a Hármaskönyv is törvényerőre emelkedett Erdélyben. I. Lipót hitlevelének, a diploma Leopoldinumnak, 3. pontja értelmében ugyanis megkapta a hiányzó királyi megerősitést.[2]

Erdélynek tehát már 1848 előtt kodifikált joga volt: a Hármaskönyv a fennálló jog régi alapjait, az Approbáták és Compiláták az ujabb jogfejlődés eredményeit tartalmazták.

ban nem oszlanak ilyen czimekre és czikkelyekre, hanem a tárgyukból vett czimfeliratok betüsoros rendében, római folyó számuk szerint követik egymást. L. Kolosvári S. és Óvári K.: 1540—1848. évi erdélyi törvények. A Corpus Juris Hung. milleniumi kiadásában. (Budapest, 1900.) Bev. X. l. Ez a legujabb kiadás az Approbáták, Compiláták és Novelláris articulusok (a Comp. után 1848-ig hozott törvényczikkek) *első*, teljes forditással, magyarázó jegyzetekkel és utalásokkal ellátott szövegkiadása.

[1] L. Kolosvári – Óvári előbb i. m.-ban u. o. VIII. és köv. ll.

[2] „Tertio. Approbatas et Compilatas Patriae illius leges, Decreta, *Tripartitum Verbeczii* (expuncto tamen ibidem articulo nono decreti Andreae regis qui in ultima Posoniensi Diaeta abolitus fuit), Constitutiones, Ius municipale nationis Saxonicae, in vigore inviolabili permansura declaramus."

NEGYEDIK FEJEZET.

A „Commissio systematica“ és az 1790-es regnicolaris bizottságok munkálatai. A Hármaskönyv kutfői ereje.

1. A XVIII. században megismétlődik a Hármaskönyv megjavitására irányuló törekvés. A XVII. század egész folyamán át a Hármaskönyv uralkodik, a nélkül, hogy a törvényhozás részéről bárminő kisérlet is történt volna megjavitására vagy átdolgozására. A XVIII. század európaszerte nagyszerü mozgalmak meginditója lesz és mindenütt észlelhető a kodifikációra való törekvés.

Az európai mozgalmak hatása alatt a század elején és végén ismét találkozunk olyan kisérletekkel, a melyeknek czélja az országos szokásjog kodifikálása, tulajdonképen pedig a Hármaskönyv reformálása. Különösen a XVIII. század végén érezhető a külföldi kodifikácionális törekvések befolyása.

A XVIII. században lefolyt kodifikácionális törekvések eredménye a század elején a „Commissio systematica“ neve alatt ismeretes, a század végén pedig a „Projectum legum civilium“ névhez füződik.

2. Az 1715-iki országgyülés XXIV-ik törvényczikke[1] bizott-

1715:24.

[1] „Ut juris et justitiae administratio, sine qua regna subsistere non possunt, tam per hoc regnum, quam partes eidem annexas, amodo imposterum exactius celebretur: annuente sua caesaro-regia majestate status, et ordines concluserunt:

§. 1. Infranominatos, veluti integros, jurium et rerum patriarum peritos viros seligi: utpote dominos, comitem Emericum Csáky, archiepiscopum Colocensem, et suae majestatis sacratissimae intimum con-

ságot küld ki,[1] a melynek feladata a törvények és az igazságszolgáltatás megjavitása („Quibus legum, judiciorumque emendandorum cura committitur“ „Ut juris et justitiae administratio exactius celebretur.“) A törvényhely felirata: „Emendatio legum et celebratio judiciorum.“ Ez a czim, a mely alatt a törvényhozás ezt a kodifikácionális irányzatot tárgyalja, ugyanazt fejezi ki, mint a „Correctio decretorum.“ Itt is az igazságszolgáltatás menetével kapcsolatosan a Tripartitum megjavitására gondolnak.

A bizottság a Commissio systematica nevet Szegedi szerint,[2] a ki abban a korban élt, és így minden esetre jól lehetett értesülve, azért kapta, mert a jog *rendszerének* elkészitésével bizatott meg. Tehát nem csak általában a törvények és az igazságszolgáltatás megjavitása volt a feladat, hanem egy rendszeres törvénykönyvnek a szerkesztése. Kétségtelen, hogy a systema kifejezés használata Szegedi felfogása mellett tanuskodik.

A bizottság Pozsonyban tartotta üléseit 1716-ban és a következő években (1717., 1721. és 1722-ben.)[3] Munkálkodásának alapjául a Hármaskönyv szolgált.[4] Ugy látszik mégis csak ennek átdolgozásáról lehetett szó. A Hármaskönyvet meg kellett javitani

siliarium: comitem Ladislaum Adamum Erdődy, episcopum Nittriensem: comitem Ladislaum Nádasdy, episcopum Csanadiensem: item comites, Stephanum Koháry, judicem curiae regiae: Georgium Erdődy et Alexandrum Károly: praeterea baronem Joannem Horváth-Simonchics, personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenentem, et consiliarium, cum tota tabula regia: item baronem Gabrielem Tolvay: his adjunguntur, honorabilis Gabriel Spátay, abbas Janossiensis, Nittriensis capituli ablegatus: nec non egregii, Alexander Nedeczky, Gabriel Bossány, Paulus Okolicsány, Michael Borsy, Gabriel Skaricza, et Michael Bencsik.

§. 2. Ex parte vero Croatiae: dominus episcopus Zagrabiensis; item Daniel Rauch, vice-banus: Joannes Brányug protonotarius: et Georgius Czindery; cum facultate in locum decendentium, vel legitime absentium, alios ad suae majestatis ratificationem substituendi, in Hungaria quidem penes dominum palatinum; in Croatia vero penes dominum banum permanente.

§. 3. Quibus legum, judiciorumque emendandorum cura committitur..“

[1] Az LIX. t.-cz.-ben pedig közigazgatási, katonai és közgazdasági ügyekben szintén „systema“ kidolgozására bizottságot küldenek ki. Ezekről a bizottságokról azt irja Szegedi (Bipartita cynosura alább i. m. i. h.-én), hogy munkájoknak semmi eredménye nem lett.

[2] Tyrocinium i. k. Praef. pag. VI

[3] Wenzel Magy. jogtörténet vázlata cz. i. m. 112. l. b. jegyzet.

[4] Tyrocinium i. k. Praef. p. V. VI.

mindazokban a részekben, a melyekre nézve a gyakorlati életben más irányu tapasztalatok merültek fel. A Hármaskönyvnek a gyakorlati életben felmerült hiányait kellett kiegészíteni.

Az 1715-iki országgyülés meghagyta a bizottságnak,[1] hogy munkálatát, ha elkészült, terjessze az országgyülés elé, s azután majd a királyhoz kerül jóváhagyás végett. A bizottság munkálatát az 1722/23-iki országgyülésnek be is mutatta, de ez nem volt törvényjavaslat, hanem, mint Szegedi találóan jellemzi[2], a Hármaskönyvhöz füzött jegyzetek (glosszák) sorozata (observationes in Tripartitum). A munkálatból épen nem lett rendszeres egész.

Ugyancsak Szegedi az egész munkálat jellemzésére azt hozza fel, hogy a természeti méltányosság elvei alkották a kiindulási pontot (in summa aequitate naturali fundata).[3] Ez az elméleti szempont azonban úgy veendő itt is, mint a Négyeskönyvnél. Tudjuk, hogy a Hármaskönyv reformálásának egész mozgalma a természetjog hangzatos jelszavaival indult meg. Itt is csak frázisnak vehetjük a természeti méltányosság hangoztatását, hiszen Szegeditől tudjuk meg azt is, hogy tényleg a bizottság a gyakorlati életet tartotta szem előtt.[4] A kir. tábla és az alsóbb biróságok gyakorlatára támaszkodott és ezt ölelte fel.

A Commissio systematica munkálata, daczára a rendszeresség teljes hiányának, mégis egészen más sorsban részesült, mint a Quadripartitum. Az 1723. és 1729-iki országgyülések nem egy jegyzetet felvettek határozataikba és így ezek törvényerőre emelkedtek.[5] A többi megjegyzéssel is találkozunk a biróságok gyakorlatában.[6] A jogtudósok, a birák gyakorlatba vették a mennyiben nem ellenkeztek az irott jogi tételekkel

[1] A XXIV. t. cz. 3. §-ában.

[2] Előbb i. m. Praef. pag. VI.

[3] U. o.

[4] U. o.: „praxim etiam contineant Tabulae regiae judiciariae, minorumque tribunalium."

[5] U. o. p. VI. „Quae licet in generalibus regni comitiis, nondum universim, vim, roburque legis sortitae sint; multae tamen earum, articulis annorum 1723 et 1729. jam insertae; caeterae vero pleraeque (saltem quae juri scripto non adversantur) usu ac consuetudine jurisconsultorum, tribunaliumque regni, vim legis non scriptae obtinuisse videntur. Nec vero eos lateat, quibus legum nostrarum volumina non suppetunt, qui commissioni systematicae (sic dictae, quod ei systema juris conficiendum demandatum fuerit) praeter universam tabulam regiam judiciariam interfuerint."

[6] U. o.

(saltem queae *juri scripto* non adversantur), és így a szokásjog utján a nem irott törvény erejét nyerték el (vim Legis non scriptae obtinuisse videntur). A bizottságban az ország legkiválóbb jogtudósai voltak s így természetes, hogy munkájuk nagy tekintélynek örvendett.

Megkönnyitette a Commissio systematica munkálatának alkalmazását, hogy Szegedi Tyrocinium czimű igen elterjedt munkájában, mindenütt rendszerének megfelelő helyén, kiadta az eredeti kézirat nyomán s így lehetővé vált, hogy az ügyvédek, birák hivatkozhassanak rá. Szegedi szerint[1] a felek igen sokszor idézték a biróságok előtt a bizottsági megjegyzéseket s előfordult, hogy az ügyvédek kivánták a munkálat eredeti kéziratának felmutatását is. Ebből is kitünik, hogy milyen sulyt helyezett a gyakorlat a Comissio systematica munkálatára.

Szegedi nemcsak Tyrociniumába felvéve igyekezett terjeszteni a Commissio systematica munkáját a gyakorlati életben, hanem az által is, hogy az általa kiadott Corpus Juris Hungarici-ba felvette a jegyzetek közé.

A Commissio systematica munkája tehát gyakorlati értékü volt és hatása érezhető a későbbi hazai jogfejlődésben.

A XVIII. század közepétől kezdve ujabb és ujabb bizottságok kiküldéséről olvasunk,[2] a nélkül, hogy a kitüzött feladat, a törvények és az igazságszolgáltatás megjavitása érdekében valami emlitésre méltót alkottak volna.[3]

[1] Bipartita cynosura universi juris Ungarici. (Jaurini, 1749.) Pars I. pag. 371. „Systema" szó alatt: „Juridicum, per Commissionem elaboretur, 1715. art. 24. Quale elaboraverit, cujusve authoritatis sit, articularis hujus commissionis opus; disces ex praefatione Tyr. J. U. Cujus titulis, juxta materiarum seriem, ejusdem observationes, ex accurato m. s. exemplari, unius a commissariis; nos fideliter inseruimus. Quo non obstante, provocationem a typo, ad scripturam, coram tribunali, per advocatos, submersioni causae proximos, jam factum fuisse; nos minime latet: quasi plus fidei, synceritatis, vel authoritatis, vel adcurationis, insit scripturae obvii amanuensis, quam typo. Sed fides nostra, per scripturam firmata est, non infracta." A Bip. cynosura I. részét *nem* a II. rész irója Szentkereszty Pál készitette, a mint Petrik (Bibliographia) Budapest, 1891. III. k. 524. l. véli, hanem *Szegedi*, a mint Pauler Tivadar, Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez cz. munkájában (Budapest, 1878. 68. l.) előadja.

[2] Igy az 1751.-ki és 1765.-ki országgyülési bizottságokról.

[3] Wenzel Magy. jogt. vázl. cz. i. m-ában (111. l.) emlitést tesz egy bizottságról, a melyet Mária Terézia gr. Dőry Ferencznek elnöksége alatt nevezett ki.

II. József abszolutisztikus törekvéseinek kivitelében szemben találta magát a Hármaskönyvvel. Azért fektetett oly nagy sulyt a Hármaskönyv tekintélyének lerombolására, mert érezte, hogy mily hatalmas gát törekvéseivel szemben. Erélye épen nem riadt vissza attól, hogy a Hármaskönyv tekintélyét megingatni törekedjék.

II. József többször hangoztatta leirataiban, hogy az alapjukban hamis Werbőczy-féle tanitások nem fogják őt feltartóztatni. Udvarából egyre-másra irodalmi támadások indulnak meg a Hármaskönyv ellen. Jellemzésül elég egyet felemlitenünk: Izdenczy, udvari tanácsos röpiratát 1790-ből.[1] A pamflet czime („*Etwas* vom Werbőcz") már eléggé elárulja milyen természetü irodalmi munkával van dolgunk. Szerzője se a nevét, se a kiadás helyét és évét nem merte reáirni. Az ilyen és hasonló természetü támadásoknak hatásuk alig volt.

A magyar jog fejlődése szempontjából II. József uralkodása mégis annyiban fontos, hogy az 1786-iki házassági nyilt parancsot kiadta. Ennek a magyar házasságkötési jog fejlődésére nézve nagy jelentősége van, mert a protestánsokra nézve 1790 után is érvényében fenmaradt.[2]

4. A magyar alkotmányos élet renaissance-korához érünk az 1790—91. évi országgyüléssel, mely a külföldi kodifikácionális mozgalmak következtében regnicolaris deputációkat küld ki, bizottságokat szervez, hogy a jog minden terén törvénytervezeteket készitsenek. 1790/1.

Az 1790-iki LXVII. törvényczikk bevezetésében olvasható, hogy a bizottságok több királyi előterjesztés és követutasitás folytán kodifikáció végzésére, rendszeres alapon készülő és hosszabb időt igénylő munkálatok készitésére küldettek ki („pro elaboratione *systematis* publico-politicorum et judicialium negotiorum" a törvényhely felirata szerint.)

Jogtörténeti szempontból érdekes a közjogi-politikai bizottságnak (deputatio publico-politica) adott utasitás,[3] a mely szerint

[1] Etwas vom Werbőcz dem Verfasser des sogenannten Juris Tripartiti Hungarici. Um einigermassen dem Wunsche des Manch-Hermoeon's eine Genüge zu leisten, welcher wörtlich darinn besteht: Werböczius möchte doch irgend Jemand die Geschichte dieses Mannes beleuchten! Seite 73.

[2] Kováts Gyula: A házasságkötés Magyarországon. Budapest, 1883. 63. és köv. ll.

[3] „In deputatione publico-politica pertractanda sunt; coordinatio diaetarum, consilii regii locumtenentialis Hungarici, comitatuum, ubi quae-

[1]) Deputatio publico-politica

tárgyalniok kell az országgyülés, a királyi helytartótanács, a vármegyék és városok rendezésének kérdéseit mindig az alkotmányos jogkörök szem előtt tartásával.

Különösen fontos ránk nézve az igazságügyi bizottság (deputatio juridica) utasitása, mert ebből láthatjuk, hogy mit és milyen terjedelemben kivántak kodifikálni a közönséges értelemben vett jogi téren és hogy milyen volt az általuk képzelt rendszer.

Coordinatio juridicorum dicasteriorum regni, partiumque eidem annexarum, et cunctorum fororum judicialium.

Emendatio processualis ordinis, in quantum illam seu major celeritas processuum, juncta tamen sufficienti securitati collitigantium, seu vero majus sumptuum compendium postularet.

Projectum nonnularum utilium legum civilium, quae forte ad pleniorem possessorum securitatem procurandam, aut obturandos fontes ex quibus inanes lites oriuntur, aut denique conciliandam praexistentibus legibus majorem perspicuitatem, pertinebunt; quo proinde spectat etiam ita dictarum decisionum curialium discussio.

Elaboratio codicis criminalis.

Orphanalium rerum manipulatio, habita eatenus, in quantum cum publico nexum habeat, cum commissione politica. cointelligentia.

Leges item in negotio cambiali, et navigationis.

Látható tehát, hogy a törvényhozás előtt főként az igazságszolgáltatásnak valóban kétségbeejtő állapota lebegett. A XVIII. században az ősiségi perek korában élünk, s lépten-nyomon az ősiség kinövéseivel, vadhajtásaival találkozunk.

Lehetséges volt századok mulva perrel támadni meg a birtokost, és hosszas perlekedés után örökölt birtokából kidobni. Így pl. ha az eladó fél annak idején elmulasztotta az

stio de haereditariis, et perpetuis comitibus suscipietur, civitatum, tum Jurisdictionum separatas portas habentium; salva tamen semper constitutionali activitate, seu diaetarum, seu vero ipsorum comitatuum, aliarumque regni jurisdictionum; verum relate unice ad meliorem, et magis ordinatam negotiorum seu diaetalium, seu aliorum publicorum manipulationem, et legum spiritui conformem pertractationem. Negotium sanitatis. Censura librorum cointelligenter tamen cum deputatione litteraria. Objecta illa particularia, quae ex corpore postulatorum et gravaminum ad deputationem publico-politicam relegata sunt, et reapse eo spectant."

összes rokonokat megkinálni, ennek alapján századok multán is igényt lehetett támasztani. Ezek voltak az ú. n. megerőtlenitési perek. Ilyenek és hasonlók voltak az esetek, a melyeket a régi magyar perjog „agere ad invalidationem fassionis ex praejudicio, ex neglecta praemonitione, ex non observata admonitione" kifejezésekkel jelölt meg. Ezeket az állapotokat meg kellett szüntetni s a birtokos osztálynak nagyobb biztonságot kellett nyujtani; az ősiség ilyen kinövéseit meg kellett szüntetni.

És hogy a törvények sokasága zavarba ne ejtse minduntalan a vele foglalkozókat, áttekinthetővé kellett tenni az anyagot s a törvények uj kiadását kellett létesiteni.

Ugyanez áll a birósági döntvényekre nézve is. Ellentétes döntvények gyakran fordultak elő s minduntalan zavart okoztak. Ezért kivánja az utasitás a birói döntvények Mária Terézia alatt készült gyüjteményének az ú. n. Planum tabulare-nak átvizsgálását.

Már ez az utasitás is kizárja, hogy rendszeres munkát készithessen a bizottság: itt sem igazi systema lebeg a törvényhozás előtt. Az utasitás nem egy rendszeres magánjogi törvénykönyv létesitésére vall, hanem csak bizonyos irányu törvények készitését vagyis részleges kodifikációt kiván a törvényhozás. Már a büntetőjog terén egyenesen törvénykönyv, kodex elkészitéséről van szó.

A megbizás alapján készült el 1795-ben a *Projectum legum civilium*, a mely nem más, mint egyes magánjogi törvények tervezete.

Az igazságügyi bizottság ezen kivül elkészitette még a megbizáshoz hiven a birói szervezet (projectum articulorum de fororum coordinatione) és peres eljárás (projectum ordinis processualis) törvényjavaslatait is. Igazi törvénykönyvet csak a büntető jog[1] és váltó-kereskedelmi jog körében (codex de delictis eorumque poenis, codex cambio-mercantilis) dolgoztak ki.[2]

Ezeket a munkálatokat sem az országgyülés nem tárgyalta, sem a gyakorlati élet nem hasznositotta.

5. Az 1827 : VIII. törvényczikkel az országgyülés ismét

[1] A büntető törvénykezési rendtartásra vonatkozó kodifikácionális kisérletek és javaslatok részletes történetét nyujtja a XVIII. századtól fogva Balogh Jenő i. m. 410 és köv. ll.-ain.

[2] Protocollum regnicolaris deputationis juridicae. Budae, 1826.

bizottságot küldött ki, hogy vizsgálják meg az 1790-es bizottság munkálatait, vajjon megfelelnek-e a kitüzött feladatnak. A bizottság mondjon véleményt és indokolja saját álláspontját s terjessze a következő országgyülés elé. A munkálat el is készült,[1] országgyülési tárgyalás alá azonban ez sem került.

A XIX. század 30-as és 40-es éveinek nagy reformmozgalmai végre a kodifikáció terén is meghozták bizonyos irányokban a kivánt eredményeket. A törvényhozás a modern értelemben vett kodifikáció megvalósitását megkezdi. A magánjog köréből egyes jogintézményeket kodifikál,[2] az ú. n. hiteltörvényekkel pedig a szorosabb értelemben vett magánjogtól már különvált jogvidékeket (váltójog, kereskedelmi jog, csődjog) rendszeres szabályozással látja el.[3]

Ez a törvényhozási munka azonban még csak a részleges kodifikáció jegyében indult meg és bizonyos nagy jogkörökre nézve még mindig csak az előkészitésnél maradt. Így látjuk, hogy a büntetőjog terén 48 előtt nem tudott tovább jutni, mint egy, ugyan a kor szinvonalán és a hazai fejlődés talaján álló törvényjavaslat készitéséig.[4]

A magánjog 1848 előtt legnagyobb részében annyi sikertelen kisérlet után is még az előkészitésnek olyan stádiumába se jutott, mint a büntetőjog. A törvényjavaslatok, reformtervezetek nem az egész magánjog kimeritő, rendszeres törvénykönyvbe foglalásáról beszélnek hanem csak egy résznek, az öröklési jognak kodifikációjáról.[5] A magánjognak ez a része is úgy kerül a kodifikáció sürgős teendői közzé, hogy szorosan összefügg a régi közjogi renddel, a melynek legkifejezőbb intézménye *az ősiség*.

[1] Opinio excelsae regnicolaris deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam articuli 67 : 1790/1 elaboratis systematicis operatis artículo 8 1827. exmissae circa objecta ad deputationem juridicam relata. Pestini, 1831.

[2] Az 1836 : XIV. t.-cz.-ben a vérek közt a világos örökösödés eseteiben végrehajtandó osztályt; az 1836 : IV—XIII. t.-cz.-ekben a jobbágyok magánjogi viszonyait; az 1840 : VIII. t.-cz.-ben a jobbágyörökösödést.

[3] Az 1840 : XV—XX., XXII. t.-cz.-ekben.

[4] Az 1840 : V. t.-cz.-el a büntető és javitó rendszer kidolgozására kiküldött országos választmány 1843 ra elkészitett munkálata. Az 1843-i büntetőjogi javaslatok anyaggyüjteményét kiadta Fayer L. 4 kötetben. (Budapest, 1896—1902.)

[5] Igy az 1843-iki országgyülésen.

A 48 előtti irodalomban és közhasználatban az ősiség elnevezésével éltek, mint az egész régi állami és társadalmi rendre nézve jellemző intézménynyel. A XIX. század reformmozgalmai az ősiség eltörlésének jelszava alatt indultak meg s ez alatt néha többet is értettek, mint a mennyit lehet, de épen ez mutatja, hogy az egész rendszert, a multnak az ujkori felfogással ellentétben álló összes intézményeit ezzel akarták jelezni.

Az ősiség eltörlése tehát szükségképen maga után kellett, hogy vonja az öröklési jog szabályozását. Így érthetjük meg, hogy midőn a 48 előtti kodifikáció történetének utolsó törvényhozási emlékéhez, az 1848 · XV. törvényczikkhez érkezünk: az egész magánjogi törvénykönyv megalkotása is az ősiség eltörlésének kimondásával együtt rendeltetik el. A törvényczikk *elvileg* kimondja az ősiség eltörlését, ugyanakkor elrendeli, hogy a minisztérium az ősiség teljes eltörlése alapján dolgozza ki a polgári törvénykönyvet és javaslatát terjessze a legközelebbi országgyülés elé.[1]

1848:15.

6. Az az ut, a melyet megtettünk a XV. század elejétől, Albert királynak 1439. évi I. törvényczikkétől kezdve egészen a XIX. század közepéig, az 1848. évi XV. törvényczikkig, hosszu és fáradságos volt. Négy századon át kellett keresni a kodifikáció nyomait és vigyázni, hogy el ne veszitsük az irányt, a melyben haladva az egyik századot összekapcsolhattuk a másikkal.

Láttuk az uttörés nehéz munkáját, a sokszor kárba veszett kisérletezés fáradságait, a kodifikácionális eredménytelen török-

[1] Az általános polgári törvénykönyv elkészitésére az alkotmányos élet visszaállitása után ismét csak kisérletek történtek. Ezek közül a legnevezetesebb, a melyről ma még nem lehet azt mondani, hogy ugyanolyan sorsban részesült, mint a többi, az Ő Felsége által szervezett s 1896 óta működő bizottság munkálata E bizottság már el is készitette a polgári törvénykönyv tervezetét (1900), indokolásával együtt, sőt a tervezet felett megnyilatkozó kritikának a feldolgozását is. E tervezet ma már annyira elterjedt, hogy olvashatunk birói határozatokat, a melyek figyelembe veszik a tervezet megfelelő rendelkezéseit. Hogy minő sors jut osztályrészül a tervezetnek, nem tudjuk. A magyar magánjog kodifikációjának évszázadokra terjedő története eléggé indokolja az aggodalmakat. Másrészt azonban ha elgondoljuk, mennyi okulást lehetett meriteni a sikertelen törekvések hosszu sorozatából, remélhetjük, hogy ennek a tervezetnek nem az a sors jut osztályrészül, a mi a XVIII. századbelieknek, pl. a Projectum legum civiliumnak.

vések hosszu sorozatát. Megtanulhattuk, hogy milyen lassan, kinosan halad előre a jogalkotás munkája; hányszor tévednek el és fordulnak vissza, hányszor indulnak el kerülő utakon, hányszor akarják a már elért eredményeket feláldozni a látszólag jobbak kedvéért. És mindig az élet, a gyakorlat viszi előbbre, vezeti a helyes utra a megrekedt, tapogatózó törvényhozást, mutatja ki utólag tévedései.

Az 1439 : I. törvényczikk úgy, mint az 1848 : XV. t.-cz. tulajdonképen csak egy *óhajtást* fejeznek ki. Talán az utóbbié már többet is jelent, szigorubban is hangzik, mint a „reformabimus, reducemus, redintegrabimus", midőn azt mondja, hogy a minisztérium a polgári törvénykönyv javaslatát „a *legközelebbi* országgyülés elibe *terjesztendi.*"

Mégis csak az első törvényhozási kivánságnak a beteljesedését látjuk. A „reformabimus" nem hangzott el hasztalanul 48 előtti jogrendünkben, mert hatása alatt létrejött a Hármaskönyv. A *Tripartitum a „reformabimus" nagy eredménye volt.* Csakhogy a Hármaskönyv, a mint tudjuk, ha a törvényhozás utján jött is létre, még sem lett törvény. A kérdést tehát már a 48 előtti virágzó magyar jogirodalom felvetette: hogy *a Hármaskönyv, mint forrástermék tulajdonképen melyik kutfő eredménye.* A régi jog irói a kérdés nagy jelentőségét is felismerték, hiszen a kutfői minősitéssel függ össze az az erő, a melylyel a Hármaskönyv tételei fel vannak ruházva.

Az irók közül nem egy a tekintélyesek között is valóságos *törvénynek* tartotta a Hármaskönyvet, a mint a régi törvényhozás (a Corpus Juris Hung.) is annak nevezte el (v. ö. a Decretum Trip.-ra való hivatkozásokkal; a reformatio Decreti neve alatt tárgyalt törvényhozási intézkedésekkel). Így tárgyalták a Hármaskönyv kutfői minőségét pl. Kövy, Kelemen, Szlemenics; szerintök a Hármaskönyv hiányzó szentesitését pótolta a későbbi törvényhozás.[1]

Frank Ignácz, a ki ezzel a kérdéssel[2], behatóan foglalkozik éles itélőképességével már észrevette, hogy a Hármaskönyvet *alakilag* is törvénykönyvnek tekinteni nem lehet. Munká-

[1] Kövy: Elementa jurisprudentiae Hungaricae. S. Patakini, 1823. pag. 9.; Kelemen: Historia juris Hungarici. Budae, 1818 pag. 488. Szlemenics P.: Elementa juris Hungarici judiciarii civilis. Posonii, 1829. Tom. I. pag. 52.

[2] Közigazság törvénye cz. i. m. I. r. 66. és 67. ll.

jában közli aggályait, a melyek a Hármaskönyv törvényi minősitése ellen szólanak.

Frank az első, aki világosan látja, hogy a szokásjog az egyedüli forrás, a melynek kutfői erejét a Hármaskönyvre vonatkoztatni lehet. A „consuetudo," a melyről oly szépen ir a Tripartitum, az a forrás, a melyre vissza kell vezetnünk a Hármaskönyv erejét. A törvényhozás azzal, hogy a Hármaskönyvnek egyes czimeire hivatkozott, nem tehette az egész munkát törvénnyé, *az egésznek* törvényerőt nem adhatott, legfeljebb azon helyeknek, melyeket idéz.

De nem is jelentene sokat, ha az egész Hármaskönyv anyagához képest e kis részt törvénynek minősitenénk. *A Hármaskönyvet, mint egészet használták, s mint egészet erősiti is meg a szokásjog. Úgy mint van, emeli a szokásjog századok folyamán a törvénnyel egyenlő erejü forrássá.*

A szorosabb értelemben vett Magyarországon a szokásjog erejére volt szükség, hogy a Hármaskönyv tovább éljen. S a szokásjog az erőt *az egész* Hármaskönyvnek adta, s nem egyes részeinek. Ez azért is igen fontos, mert ha azt mondanók, hogy a Hármaskönyvet csak egyes részeiben emelte érvényre a szokás, akkor minden egyes résznél, tételnél meg kellene külön vizsgálni, hogy találunk-e a gyakorlatban utmutatást a használatra.

Más a helyzet azonban *Erdélyre nézve:* itt a *Hármaskönyvnek,* a mint tudjuk, *alakilag is törvényereje van.* A Lipót-féle diploma pótolta a hiányzó szentesitést.

A Hármaskönyv az egész 48 előtti jogéletben leghatalmasabban működő kutfőnek, a szokásjognak erejével lesz uralkodóvá egészen a mi korunkig. A törvényhozás iparkodott megalkotni a magánjogi törvénykönyvet, a törvényhozásnak azonban ez nem sikerült, hanem a szokás vitte véghez a nagy munkát, a mit a törvényhozás kivánt.

HETEDIK CZIM.

A kiváltság (privilegium) és a helyhatósági jog (statutum).

1. A kiváltságnak, mint jogforrásnak, termékeit a kiváltságlevelekben szemlélhetjük; a privilegium a privilegialis levelekben él. A helyhatósági jog, a mely a kiváltságlevelekben jus statuendivel felruházott hatóságok jogalkotásának az eredménye, a statutumokban van lerakva.

E jogforrások működését ugy az országos, mint a particuláris jog szempontjából kell vizsgálni. A privilegium és a statutum ugyan a particuláris jog fő forrása, de az országos jog ágainak megalakulásánál is nagyfontosságu működést fejt ki.[1]

Az országos nemesi jog mellett keletkezett ugyanis az országos jognak egy másik ága: *a polgári*. Ezt nevezik *tárnoki jognak* (jus tavernicale)[2] arról az itélőszékről, a tárnoki biróságról, a hol alkalmazták. A privilegiális jogalkotásnak a legmagasabb terméke és ezért erre való tekintettel nézzük, hogy az országos jognak ez az ága a kiváltságlevelek utján hogyan alakult meg.

A városok legrégibb, Árpád-kori kiváltságleveleit az okleveles gyüjteményekben (oklevéltárakban) kapjuk meg,[3] legnagyobb részüket közölte Endlicher a „Monumenta Arpadiana" V. kötetében.

[1] Wenzel G.: Az országos jog és a particuláris jogok közti viszony hazai jogrendszerünkben. (Értekezések a társ. tud. köréből IV. k. V. sz.) Budapest, 1876.

[2] Wenzel G.: A XV. századi tárnoki jog. Budapest, 1878. (Magyar Tud. Akad. Ért. a társ. tud. köréből. V. k. I. sz.)

[3] Ezekről később külön emlékezünk meg, l. tehát ott. (VIII. czim 3.)

A kiváltságlevelek vetették meg alapját a városi jogfejlődésnek. A kiváltságlevelek s az általuk adott szabályalkotási jog gyakorlásának eredménye a városi azaz polgári jog. E jognak egységes kezelője s alkalmazója a tárnokszék,[1] mely a XV. században országrendiségre emelkedett szabad királyi városok legfőbb birósága.

A tárnoki itélőszéken ugyanis felmerült annak a szüksége, hogy egységes jogelvek szerint rendezzék a városok jogát. Szükség volt erre azon zavarok miatt, a melyek a városoknak ú. n. filiatioi miatt támadtak.

Az ujonnan keletkezett városok ugyanis valamely régibb városhoz, a melynek jogával éltek, oly viszonyba kerültek, hogy minden vitás ügyben annak a biróságához lehetett fordulni: az anyaváros vezette és irányitotta a leányvárosok jogfejlődését. Így állottak elő egymástól különböző jogterületek, a melyeken mindig egy-egy anyaváros vezet az ő leányvárosaival. Ebből a jogállapotból a jogtételek kuszáltsága miatt összeütközések és visszaélések származtak.

Szükségesnek mutatkozott, hogy a városok gyakorlati joga egységes és általános joggá alakittassék. Ezt viszi véghez a tárnoki szék, a hol a tárnokmester biráskodott a városi kiküldöttekkel. Midőn a szabad királyi városok bejutnak a rendek közzé, az országos városi jog megalakulásának a lehetősége meg van adva. Az országos tárnoki biráskodás veti meg alapját az országos tárnoki jognak. Itt is jelentkezik csakhamar az összeirás, rendszeres egészbe foglalás szüksége, egyszóval a *kodifikáció*.

Már előbb is találkozunk a *városi jogkönyvekben* egyes városok kiváltsági és szokásjogi jellegü szabályainak rendszeresebb összefoglalásával s ezeknek kodifikácionális jellegétől sem lehet eltekinteni. A legrégibb ilyen jogkönyv, a selmeczi, a mely IV. Béla korából való, egészen idegen, mert a morvaországi Iglau város jogának egyszerü átirása.[2] Már a hazi jogfejlődés talaján mozognak a budai és a pozsonyi jogkönyvek.[3]

[1] Király J.: Magy. alkotmány és jogt. 551. l.

[2] Hajnik Magyar alkotmány és jog stb. cz. i. m. 279. l

[3] Nagyszabásu és kimeritő monografiáját megirta Király J.: Pozsony város joga a középkorban. Budapest, 1894.; ugyanott (14. l.) már ő a városi jogról szóló papir-kodekszszel behatóan foglalkozván, ismerteti azt a részt is, a mely rendszeresen feldolgozott római, egyház- és németjogból áll (jegyzetben közli is egy részletét). Ez a Tomaschek-féle *Summa* német

A tárnoki jog irásbafoglalása, mondhatjuk kodifikációja a XV. század elejére esik; első alakjában ez sem hivatalos jellegü, hanem magánszerző munkája. Czime: Vetusta Jura civitatum sive Jura civilia. Nyomtatásban kiadta a később keletkezett statutumokkal együtt Kovachich M. Gy. „Codex authenticus Juris tavernicalis" czim alatt. (Buda, 1803.)

2. A mi a tárnoki jognak viszonyát a Hármaskönyvhöz illeti: megállapithatjuk, hogy Werbőczy a már megalakult és irásbafoglalt országos városi jog némely részeit a Hármaskönyv III. részében töredékesen tárgyalja.

A tárnoki jog jelentősége szempontjából pedig ki kell itt emelnünk, hogy az nemcsak a szoros értelemben vett tárnoki (a tárnokszék joghatósága alá tartozó) városokra terjedt ki, hanem éreztette hatását a személynöki (a személynöki biróság alá tartozó) városokra is, sőt általában az összes városok jogára befolyást gyakorolt.

A régi tárnoki jog némely tétele az 1526. után ujjáalkotott tárnoki joggal együtt belekerült a Corpus Juris Hungarici-ba is a toldalékok közzé: „Articuli Juris tavernicalis" czim alá foglalva. Ilyen módon egyes tételek a Corpus Juris használata révén is jobban elterjedtek és a gyakorlat szentesitő erejét még inkább élvezhették.

3. A privilegiumnak és statutumnak, mint a partikuláris jog főforrásának működését illetőleg termékeit az egyes oklevelestárakban találjuk meg.

A megyei és városi statutárius jog kimerető gyüjteménye Kolosvári S. és Óvári K. „Corpus statutorum"-a.[1] Itt olvashatók már a XIV. és XV. század helyhatósági szabályai, de leginkább és nagy tömegben a XVI. századtól kezdve 1848-ig kisérhetjük figyelemmel a helyi jogalkotást a jog élet legkülönbözőbb területein. Első sorban ugyan a köz- és közigazgatási jogi tételekkel találkozunk, de ezeken kivül számos magánjogi, büntető- és perjogi szabály köszönheti létezését a statutarius jogalkotásnak.

---

forditása (két példányban van meg Pozsonyban, a mint Király megállapitotta). Királyra utalva beszél róla Schiller e. i. m.-ban és a függelékben a bécsi kézirat fejezeteihez való viszonyát tünteti fel.

[1] Magyarországi jogtörténelmi emlékek. (Monumenta Hungariae juridico-historica.) A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyüjteménye. Összegyüjtötték, felvilágositó, összehasonlitó és utaló jegyzetekkel ellátták Kolosvári S. és Óvári K. I—V. köt. Budapest, 1885–1904.

NYOLCZADIK CZIM.

A birói gyakorlat. Az okleveles kutatás jelentősége.

1. A birói gyakorlatnak működését az itélkezésben, termékeit az egyes itéletekben látjuk. Az itéletek közül legfontosabbak azok, a melyek elvi jelentőségüknél fogva emelkednek ki és mint ilyenek elhatározók lesznek a biróságnál követendő eljárásra. Ezeket hivják döntvényeknek (decisiones). A birói gyakorlatnak szokásjogi jogalkotó működése főként a döntvényekben szemlélhető.

A döntvényeknek az 1848 előtti jogfejlődésben *két gyüjteménye* keletkezett: az egyik a Hármaskönyv előtt, a másik ez után.

A Hármaskönyv előtti korból maradt fenn egy II. Ulászló korabeli döntvénygyüjtemény, a melyről Kovachich Márton György tudósit[1] és a melyet fia Kovachich József Miklós közölt[2] az Ilosvay-féle kézirati gyüjteményből „*Decisiones Tabulae*, tempore Wladislai Regis in Curia Regiae Majestatis, judicialiter per sententiam factae" czim alatt.

II. Ulászló decisione tabulae.

Ez a munkálat vagy az 1498 : VI. törvényczikkben Ádám itélőmesternek vagy az 1500 : X. törvényczikkel a nyolczados törvényszék biráinak adott megbizás eredménye,[3] tehát *hivatalos* jellegü összeirás.

A Hármaskönyv után a XVIII. században jött létre a másik hivatalos jellegü döntvénygyüjtemény. Mária Terézia 1768-ban

[1] Formulae solennes styli etc. Pesthini, 1799. Praef. pag. V.
[2] Notitiae praeliminares etc. Pesthini, 1820. pp. 400—413.
[3] L. Király Magyar alkotmány- és jogtörténet cz. i. m. 485. l. és a jelen munka 82—85. ll.-it.

elrendelte, hogy a királyi Curia az ujjáalakitása óta, tehát 1723-tól fogva hozott döntvényeit (decisiones seu praejudicia curialia) vizsgálja át és az elvi jelentőségü határozatokból rendszeres, megfelelő czimek alatt fejezetekre osztott gyüjteményt készitsen. A munka elkészülvén, 1769-ben jóváhagyást nyert és 1800-ban „*Planum Tabulare*“ név alatt[1] nyomtatásban nyilvánosságra hozták.

Planum tabulare 1769.

Ez a hivatalos gyüjtemény[2] a birói gyakorlatban szokás utján létrejött, fontosabb jogi tételeket 1723-tól fogva egész elkészitése idejéig tartalmazza; az 1769 után keletkezett ujabb döntvényeket péterfalvai Molnár István magánuton adta közre nyomtatásban.[3] 1823, 1829. Sententiae Curiae

Ezek a gyüjtemények a 48 előtti birói gyakorlatnak, mint jogforrásnak működésében előállott nagyobb irodalmi eredmények.

2. A most ismertetett döntvénygyüjtemények még éppen nem meritik ki a birói gyakorlatnak szokásjogi működését, csak mintegy általánosabb összefoglalását nyujtják. A döntvények legnagyobb részükben nincsenek összegyüjtve. A birói gyakorlatot, különösen a Hármaskönyv előttit, nem ismerhetjük meg tisztán csak a „Decisiones Tabulae“ és a „Planum Tabulare“-féle gyüjteményekből, hanem csak akkor, ha az illető kor egyes itélet-leveleit felkutatjuk és tanulmányozzuk. A birói gyakorlat utján jelentkező szokásjogot, annál jobban és világosabban látjuk meg, minél szélesebb körre terjesztjük ki vizsgálódásainkat, minél több itélet-levelet olvastunk el.

De nem csak akkor kell az okleveles anyaghoz fordulni, ha a birói gyakorlat termékeit keressük, hanem akkor is, ha

[1] Teljes czime: Planum Tabulare, sive Decisiones Curiales per Exc. Deputationem a piae memoriae Imperatrice et Regina Hungariae Diva Maria Theresia eatenus ordinatam collectae et in ordinem redactae anno 1769.

[2] Ismertetését l. Wenzel G.: Visszapillantás az előbbi magyar királyi curiának 1724—1769-iki működésére. (Ért. a társadalmi tudományok köréből) Budapest, 1875.

[3] Sententiae Exc. Curiae Regiae intra annum 1769. quousque videlicet Decisiones Curiales in Plano Tabulari extenduntur, et Generalium Regni Judiciorum Terminum post Pascha anni 1823. incidentem inclusive latae, exceptis sententiis I. Tabulae Regiae Judiciariae simpliciter Approbatoriis. Pestini, 1823. Pars prima; Fasciculus I. Continuationis Sententiarum etc. Pestini, 1829. Pars prima.

nem pontos!

általában a szokásjog, a kiváltság és a helyhatósági jog megismerési forrásait vizsgáljuk.

Sőt mondhatjuk azt is, hogy a jogot, úgy, a mint élt, csak az okleveles kutatás utján, a jogélet mindennapos termékeiből derithetjük fel. Csak ha az illető kor egész fenmaradt okleveles anyagát áttanulmányoztuk, láthatjuk a jogot a maga teljességében és erejében. Az elmult társadalmi és jogi életet egészében csak az egykoru eredeti feljegyzések nyomán idézhetjük fel.

Nemcsak a dekretumok eredeti szövegének okleveles uton való megállapitása fontos reánk nézve, hanem az okleveles anyag segitségével a szokásnak mindenüvé ható befolyását is megfigyelhetjük. Az okleveles kutatásnak *jogtörténeti* szempontból minden más irodalmi segédeszközt megelőző nagy jelentősége van.

Egészen más természetü az az ismeret, a melyet az okleveles kutatás folyamán szerezhetünk meg, mint az, a melyet másod- esetleg harmad- vagy negyedkézből, irodalmi feldolgozásokból nyerünk. Akármilyen kiváló valamely történelmi munka, akármilyen kiváló az iró, a ki az adatokat tudományos alapossággal és nagyszerü fantáziával egészszé tömöritette: mégis a valóságról tökéletesebb igazibb képet kap, a ki a munkának adatait, forrásait ismeri meg.

Minél tökéletesebb az irodalmi feldolgozás, annál jobban elvész benne, a mi az igazi életre figyelmeztet bennünket. Egy eredeti adatnak vagy forrásnak közvetlen szava közelebb hozhat bennünket a multnak való világához, mint bárminő szépen kidolgozott történelmi munka.

A kép bármilyen szép és tökéletes is, a valóságnak mindig csak halvány mása lehet. A ki csak térkép után vagy leirásokból ismeri a világot, az nem ismeri azt igazán.

Valakinek a kezeirását olvasva, úgy tetszik, mintha az illető személyéhez közelebb jutottunk volna, mert a kézirás mintegy a lényéhez tartozik és abból is mutat valamit. A régi századokkal előbb készült felirásoknak szemlélete és kibetüzése[1] sokkal közelebb visz a multhoz, mint az azokról vett másolatok.

[1] Igen érdekesek erre vonatkozólag a nagy angol történetirónak Edward Freemannek magyar nyelven is olvasható (Olcsó könyvtár. 943—946. Budapest, 1891.) előadásai, melyeket a történelem tanulmányozásának módszereiről tartott. Itt beszél ő az eredeti források használatáról (16

Így vagyunk akkor is, ha valamely XIII. századbeli itéletlevélben a végbement örökbevallás (fassio perennalis) lefolyását olvassuk; ha több száz évvel ezelőtt kelt egykoru oklevélben valamely ingatlanra vonatkozó adásvétel kellékeit elemezhetjük, ha halljuk a kortársak felfogását a szent koronával való koronázás jelentőségéről.

Az intézmények egészen más világitásban jelennek meg és mélyebb, tartósabb benyomást hagynak a szemlélők lelkében.

Az irodalmi feldolgozásnak, a rendszeres munkának részletei elmosódnak és idővel mindaz, a mit valamely intézmény fejlődéséről tanultunk, feledésbe megy. De ha valamely intézménykörre vonatkozólag csak nehány eredeti forráshelyet olvastunk is, ez élénken meg fog maradni emlékezetünkben. Elmosódnak a rendszerek, a melyeket a szerződési vagy öröklési jogra vonatkozó adatokból felépitettek, de megmarad az eleven kép, a mit a forrás olvasásakor kaptunk valamely megnevezett ingatlan eladásáról vagy egy bizonyos nemes úr végrendeletéről.

Úgy vagyunk ezzel, mint a térkép ismereteinkkel: a térképet bármilyen pontosan tanuljuk is meg minden apró részletét, hosszabb vagy rövidebb idő mulva elfelejtjük, de az utazásunk emléke az életről, a természetről vett nagy benyomásaival mindig megmarad lelkünkben.

Az oklevelek tanulmányozása utján nem csak sokkal jobban tudjuk megjegyezni az intézmények részleteit, hanem az intézmények szerkezetét, a fejlődés folyamatát, jobban meg is értjük, mert a tanultakat hozzáköthetjük valamihez, a mi a való világnak az eredménye.

Végül azt is ki kell emelnünk, hogy a jogfejlődés rendszeres feltüntetésének egyik főczélja, hogy a szükséges előismereteket megszerezve a behatóbb tanulmányhoz, a kutatáshoz fogjunk hozzá. Ezt a czélt pedig előzetes forrástanulmányok nélkül elérni nem lehet.

Ha elkezdjük olvasni a forráshelyeket, az okleveleket, akkor talán az első néhánynak elolvasása után azt gondoljuk, hogy

és köv. ll.) és szépen fejtegeti, milyen más képet nyert az egyes emlékeknek a helyszinen való tanulmányozása által az európai élet multjáról, s minő tanulságokat tudott magának ebből alkotni (l. különösen a 264 és köv. ll.) Az eredeti oklevelek tanulmányozásáról czélját és hatását illetőleg, ugyanazt mondhatjuk a mit Freeman a történelmi emlékek és feliratok tanulmányozásáról mondott.

néhány előttünk jelentéktelennek látszó változástól eltekintve, azok mind egyformán hangzanak. De később kutatásainkban ráakadunk az eltérésekre pl. szórendváltozásra, synonim szóhasználatra ugyanazon jog megnevezésénél stb. Ezek az első pillanatra stereotypeknek látszó változások, lassankint bizonyos rendszerré tömörülhetnek és e változásokból lépésről-lépésre egy egész intézmény kör fejlődési menetét követhetjük.

A jelentéktelenek látszó változások így jelentékenyekké lesznek. A levelek sablonszerü fordulatai, tipikus formulái között itt-ott elrejtve egy érdekes, általános jellegü tétel, egy elrejtett jogszabály jelenik meg, ezeknek a tételeknek és szabályoknak összefüzése, némi rendszerbe foglalása, a feladat.

Ha így tudjuk olvasni az okleveleket, akkor már a kiváncsiság fog üzni bennünket, hogy valami ujat találjunk, és ha a változásra, a melyet már előre sejtettünk, vártunk, tényleg reá akadunk, ugyanazt az örömet fogjuk érezni, mint a vegyész, a ki kisérletei közben rábukkant egy már előre sejtett uj elemre.

Az emberi természetes kiváncsiságnak megfelelő ez a működés és foglalkozás, mert az ismeretlennek, váratlannak megismerése mindig nagy örömet kelt az emberben. Azt, a mit mások fáradsággal, de ugyanannyi gyönyörüséggel is felkutattak és megirtak, megtanulni: fáradságos, de amit mások még nem tudnak, feldolgozni, a fáradsággal egyenlő gyönyörüséget okozó foglalkozás.

3. Mindaz, a mit az okleveles kutatásról mondhatunk, fokozott mértékben áll a Werbőczy előtti korról. De azért nem kell azt gondolnunk, hogy a Hármaskönyv után már ott hagyhatjuk az oklevelek vizsgálását és megelégedhetünk az irodalmi termékek tanulmányozásával. (Pl. Szegedi, Kitonich stb. műveivel). A jogi irodalom a XVII. és XVIII. században sem pótolhatja az oklevelek közvetlen tanulmányozását.

Az okleveleket, a melyek a különböző hatóságok előtt keltek s az ország különböző részeiben találhatók fel, már korán kezdték gyüjteni s összefoglalni. Az egyes okleveleket, a melyek a püspöki, káptalani, vármegyei, városi levéltárakban halomszámra gyültek össze, lemásolgatták az eredetiekről. Különösen a jezsuita rend tagjai foglalkoztak ezzel, s közülök is kivált két férfiu, névszerint *Hevenessi* Gábor és *Kaprinai* István, a kik a a XVIII. században mindketten egész életükön át gyüjtötték és másolták az okleveleket.

Hogy mily óriási ez az anyag, annak megvilágitására elég felemliteni, hogy Hevenessi után 91 folio-kötet (egy folio ivre kétszer, háromszor annyi fér el, mint egy mai ivre), Kaprinai után pedig 156 kötet maradt. Mindkettőnek kézirat gyüjteményei meg vannak az egyetemi könyvtár tulajdonában[1]. Ezekből a gyüjteményekből dolgoztak, a kik utánok a magyar történelemmel foglalkoztak. Így Pray és különösen Katona István. Utóbbi Historia Critica czimü művében (42 kötet) anyagának jó részét Hevenessi és Kaprinai gyüjteményéből meritette és a leveleknek egy részét teljes szövegükben ki is nyomatta.

Az első, a ki okleveles gyüjteményt önállóan adott ki a XIX. században *Fejér György* (43 kötet) Oklevélpublicatiója[2] méltán hivta ki a kritikát, bár itéletünknél azt sem lehet figyelmen kivül hagyni, hogy neki a kezdet nehézségeivel is meg kellett küzdenie.

A XIX. század folyamán, a mint előre haladunk, az oklevélgyüjtemény kiadások[3] mind számosabbak és jobbak lesznek.

[1] L. a könyvtár kéziratainak czimjegyzékét II. r. (Budapest, 1894.) 395—700. ll., III. r. 1—782. ll.

[2] Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae, 1829—1844.

[3] Wenzel G.: Árpádkori új Okmánytár. Pest, 1860—1874. I—XII. kötet.; Kubinyi: Árpádkori oklevelek. Pest, 1867.; U. a.: Okl. Hontvármegyei levéltárakból. Budapest, 1888.; Anjoukori Okmánytár. Budapest, 1878—1891. I—VI. kötet.; Hazai Okmánytár. (Codex diplomaticus patrius hungaricus) Győr—Budapest, 1865—1891. I—VIII köt.; Zichy család Okmánytára. Pest, 1871-től kezdve I—IX. köt.; Knauz N: Az esztergomi főegyháznak Okmánytára. Esztergom, 1863—66 és u. a.: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Strigonii, 1874. I. k. 1882. II. k.; Székely Oklevéltár. Kolozsvár, 1872—1898. I—VII. köt.; Hazai Oklevéltár. Budapest, 1879.; Theiner A.: Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram illustrantia. Róma, 1859—60 I—II. k.; Monumenta Vaticana Hung. Budapest, 1884—1909. 9 kötet; Mon. romana episcopatus Vesprimiensis. Budapest, 1896—1907. I—IV. k.; Telek: Hunyadiak kora. Pest, 1853—1857. 3. köt.; gróf Károlyi család Oklevéltára. Budapest, 1882—1897. I—V. köt.; gróf Sztáray család Oklevéltára. Budapest, 1887—1889. I—II. köt.; gróf Zichy család Okmánytára. Pest, 1871—1907. I—X. köt.; gr. Teleki család Oklevéltára. Budapest, 1895. I—II. k.; Thallóczy—Barabás: Blagay család Oklevéltára, Budapest, 1897.; Melczer család levéltára. Budapest, 1890.; Pesty—Ortvay: Okl. Temesvármegye és -város tört. Pozsony, 1896.; Pécz nemzetség Apponyi ágának okl. Budapest, 1906; Palásthy P.: Palásthyiak. Budapest, 1890—91. I—III. k.; Radvánszky—Závodszky: Héderváry család Okl. 1909. I. k.; Varjú E.: Bánffy-család Okl. Budapest. 1908. I. k.; Zalavármegye Oklevéltára.

Az okleveles-tárak kiadásának a jogtörténet irodalmi művelése szempontjából való fontosságát rögtön megérthetjük, ha az irodalom álláspontját nézzük egyes intézményekkel szemben. Addig, mig az okleveles közlések jó része hiányzott, egész intézménykörökről azt hitték, hogy azok a legrégib ismert magyar jogfejlődésből hiányoztak.

Így például kimondották[1], hogy az Árpádok korában szerződési jogra vonatkozó szabályokkal kutfőinkben alig találkozunk. Természetes, hogy a Kálmán király zsidó törvénye és IV. Béla ú. n. zsidó privilegiuma[2] alapján az egész intézményi körből csak igen keveset lehetett előadni. Pedig ennek a kornak kiadott okleveles anyagában több mint ezer, szorosan a kötelmi jogra vonatkozó oklevél van, a melyek alapján nem csak egy-két szerződés fajtát, hanem a szerződési jognak számos általános tételét meglehetős részletességgel és az egyes szerződéseknek egész jogi szerkezetét ismerhetjük meg.[3]

Budapest, 1886—1890. I—II. köt.; Sopronvármegye Oklevéltára. Sopron, 1889—91. I—II. köt.; Mihályi: Máramarosi diplomák. Máramaros-Sziget, 1900.; Haan: Diplomatarium Békéssiense. I. II. Pestini, 1870—1877.; Teutsch-Firnhaber: Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. Wien, 1857.; Zimmermann: Urkundbuch zur Geschichte d. Deutschen in Siebenbürgen. Szeben, 1897. I—III. köt.; Tkalčić: Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, Zágráb, 1889—1905. I—XI. köt.; U. a.: Monumenta episcopatus Zagrabiensis. Zágráb, 1873—1874. I—II. k.; Smičiklas: Cod. Dipl. regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Zágráb, 1904—1908. II—VI. k.; Laszowsky: Mon. comunitatis Turopolje. Zágráb, 1904—1905. I—II. k.; Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez. Budapest, 1870—1888. I—II. k. stb.

[1] Hajnik Magyar alkotmány és jog stb. cz. i. m. 335. l.

[2] Ez nem más, mint szó szerinti átirata a II. Frigyes-féle osztrák zsidó privilegiumnak.

[3] L. Illés Szerződési jog stb. cz. i. m.-át.

KILENCZEDIK CZIM.

A középkori európai jog közös forrásai és a magyar jog.

ELSŐ FEJEZET.

Nemzeti jogfejlődés és a jog eredetisége.

1. A jogforrások tanához tartozik annak a megvizsgálása, hogy nincsenek-e a hazai jognak oly forrásai, melyek nem hazai, hanem külföldi területen fakadnak. A magyarországi jogélet ugyanis nem meritette csupán hazai jogforrásokból szabályait, hanem behatását érezte idegen jogoknak is. *A magyar jog nem csak nemzeti, hanem középkori, nyugat-európai jog.*

Foglalkoznunk kell tehát a kérdéssel, hogy a külföldi nagy jogrendszereknek, a római jognak, germán jognak és a kánonjognak milyen hatásuk volt a magyar jog fejlődésére.

2. Mielőtt a külföldi jogoknak a hazaira gyakorolt hatását tárgyalnók, meg kell állapitanunk, hogy mit értsünk az önálló nemzeti jogfejlődés és a jog eredetisége alatt.

Szükséges ez azért, mert sokan összezavarják ezt a kérdést és a nemzeti jog értékének alábecsülését látják abban, ha annak más jogrendszerekkel való kapcsolata, rokonsága vagy bizonyos részekben való azonossága derittetik fel. Azt hiszik, a jog eredetisége egy fogalom annak nemzeti jellegével. Mindaz, a mi eredeti, az nemzeti és csak az a nemzeti, a mi eredeti.

Az eredetiség fogalmának tisztázása végett szükséges elemeznünk annak tartalmát.

Az eredetiségnek három faját különböztethetjük meg. Vannak *őseredeti, eredetben önálló* és végül *fejlődésben önálló* és eredeti intézmények. Az eredetiségnek e három főalakját tárja elénk az általános fejlődés és igy a jogfejlődés története is.

Az eredetiségnek legönállóbb faja, olyan jogintézmény létrejövetelénél szemlélhető, a mely egészen különleges és az egyetemestől eltérő okok eredménye. Megjelenik valamely népnél valamely korban oly intézmény, néha intézménykör, mely a fejlődés törvényszerü menetében létrejövő intézményformáktól elüt úgy, hogy még csak hasonlót sem találunk más népeknél. Oly intézmények ezek, melyek teljesen izoláltan állanak az általános fejlődés közepette.

Minthogy a fejlődés nagy folyamában az egyetemes, mindenütt jelenlevő okok rendszerint az erősebben hatók is: az eredetiségnek most emlitett faja a *legritkább.* A mult és jelen jogának a jogtörténet és összehasonlító jogtudomány által nyujtott adatai eléggé meggyőzhetnek már is, hogy *olyan eredeti intézmény, a mely csak egy nép vagy törzs kizárólagos sajátsága, — nevezhetjük ezt őseredetiségnek — rendkivül ritkán fordul elő s épen nem tartozik a főfontosságu alapintézmények közzé.*

A fejlődés törvényszerü menetében bizonyos egymásra következő szakoknak megfelelően, mindig és mindenütt lényegben megegyező, bizonyos intézmények jelennek meg. Ha tehát egy nép társadalmi fejlődésében elért ahhoz a fokhoz, a melyben az illető jogintézmény a gazdasági, erkölcsi, politikai stb. viszonyoknak megfelel, úgy létre is fog jönni minden külső befolyás nélkül. Igy gyakran találkozunk térben és időben egymástól távol álló népeknél azonos intézményekkel, melyeket az illető népek egymástól függetlenül és önállóan fejlesztettek ki.

Ezeket az intézményeket, *minthogy eredetre nézve valóban önállóak,* méltán nevezhetjük eredetieknek. *Az eredeti jogintézményeknek nagy tömege ebből a körből kerül ki.*

Végül a fejlődés legmegszokottabb és leggyakrabban előforduló jelenségéhez jutunk el, melyben az eredetiség fogalma nem a kifejezés első értelmében veendő: nem eredetre nézve önálló intézményekről van szó, hanem *fejlődésükben önálló s ebben eredetinek* mondható intézményekről. Valamely nép átvesz egy intézményt egy másik néptől és azt önállóan átalakitja úgy, hogy az a földrajzi és néprajzi tényezők hatása alatt egészen más irányban fejlődik tovább. Ezek az intézmények is eredetiek — fejlődésükben.

A fejlődés magasabb fokán, ott, a hol nagy, letelepedett néptömegek egész világrészeken közösségben, folytonos kölcsönhatásban élnek, *ritkán lehet másféle intézményi eredetiségről beszélni, mint olyanról, mely a fejlődés folyamában nyilatkozik meg.* A kultura közössége magával hozza az intézmények egymásra való hatását, átkölcsönzését.

3. A régibb jogtörténeti irodalomban az eredeti intézmények közül legtöbbet azokkal foglalkoztak, a melyeket őseredetieknek neveztünk. A régibb jogtörténeti iskola különös súlyt helyezett arra, hogy őseredetiségeket kutasson s állitson fel, mintegy a nemzeti becsület nevében és a faji önérzet növelésére. Kedvvel és határozott irányzatossággal törekedett kimutatni a régi emlékekből, hogy valamely jogintézmény az illető népfaj sajátosságainak különös kifejezése.

Igy állott szemben egymással még a legujabb időkig *a romanisták* és *germanisták* tábora. Mindegyik az egész jogéletet a maga számára le akarta foglalni s minden jogintézményt a római, illetőleg germán eredetre visszavezetni. A tudomány fejlődése azonban lassankint ezeket a szempontokat meghaladta s látókörének emelkedésével a kutatásnak egyetemesebb és magasabb irányt mutatott. Az uj irány a szigoruan tudományos, exact igazságok megállapitása felé vezetett.

Ma már az angol, franczia és német jogtörténelem nagyszerü kutatásaiban nem riad vissza, ha úgy találja, hogy valamely eddig eredeti nemzetinek tartott intézmény a másiktól átkölcsönöztetett. Az egész európai *fejlődés kölcsönösségének s kölcsönhatásának titka* ma már átment a tudományos,[1] sőt mondhatni laikus köztudatba is.

[1] A nagy romanista *Ihering* szépen fejezi ki „Geist des römischen Rechts“ (Lipcse, 1891) cz. nagyszabásu művében: „Das Leben der Völker ist kein isolirtes Nebeneinanderbestehen, sondern es ist wie das der Individuen im Staat eine Gemeinschaft, ein System der gegenseitigen Berührung und Einwirkung, friedlicher und feindlicher, ein Geben und Nehmen, Entlehnen und Mittheilen, kurz ein grossartiges, alle Seiten des menschlichen Daseins umfassendes Austauschgeschäft. Dasselbe Gesetz, welches für die leibliche Welt gilt, besteht auch für die geistige: Leben ist Aufnahme von aussen und innerliche Aneignung; Reception und Assimilation sind die beiden Fundamentalfunctionen, auf deren Dasein und Gleichgewicht das Bestehen und die Gesundheit jedes lebenden Organismus beruht. Die Aufnahme von aussen verwehren und den Organismus zur Entwicklung „von innen heraus“ verurtheilen heisst ihn tödten — die Entwicklung von innen heraus beginnt erst bei der Leiche.“ I. r. 5. ll.)

A franczia jogtörténeti kutatás kimutatta a római jog „raison écrite"-jének diadalát a „coutume"-ök felett; a német területen Savigny óta a római jog receptiója és középkori életének története már részletesen fel van deritve, sőt az angol jogban is kifejtették,[1] hogy nemcsak a kontinentális jogok, hanem az angol sem tudta önállóságát a római joggal szemben megőrizni és tudományosan hangsulyozzák, hogy a római jognak nem is csekély a hatása itt sem.[2]

Ma már ismeretes egyes intézmények körutja az összes európai népeknél: igy pl. a jury angol eredete és vándorlása a kontinensen.

Az angol jog történetének legkiválóbb kutatói a nemzeti jelleg megállapitásánál nagy óvatosságra intenek, midőn az intézmények eredetét kutatják.[3] Kimondják, hogy az angol jog

[1] Maine: A jog őskora cz. i. m.: „A tizenharmadik század birái nak csakugyan állhatott rendelkezésére a jognak oly bányája, a mely akkor az ügyvédek s nem szakértő közönség előtt hozzáférhetetlen volt, s okunk van azt gyanitani, hogy titokban bőven kölcsönöztek, — ha nem is mindig bölcsen, — a római és a kánoni jogok közkézen forgó kézikönyveiből." (28. l.)

„Érthetőbbekké válnak ezáltal a hamis Decretaliák szerzőinek mind indokai, mint sikerei; és hogy kisebb érdekü jelenséget emlitsünk, ez segit legalább részben megérteni *Bracton plagiumait.* Hogy egy III-ik Henrik korabeli angol iró képes volt kortársaival tiszta angol jog gyanánt oly értekezést elfogadtatni, a melynek *alakja egészen, tartalmának pedig egy harmada a Corpus Jurisból voltak kölcsönvéve* és hogy ezen kisérletet oly országban merészelte tenni, a hol a római jog rendszeres tanulmányozása határozottan el volt tiltva: örökre a jogtörténetnek legkétségesebb rejtélyei közé fog tartozni; de csökken némileg meglepetésünk, ha felfogjuk az eme korbeli közvéleményt az irott szövegeknek — ezek forrására való tekintet nélkül — kötelező erejét illetőleg" (68. l.)

[2] Pollock-Maitland: History of english law. Cambridge, 1898. Introduction: „Coming to the solid ground of known history, we find that our laws have been formed in the main from a stock of Teutonic customs, with some additions of matter, and considerable additions or modifications of form received directly or indirectly from the Roman system. Both the Germanic and the Romanic elements have been constituted or reinforced at different times and from different sources, and we have thus a large range of possibilities to which, in the absence of direct proof, we must attend carefully in every case before committing ourselves to a decision." (XXX. l.)

[3] U. o.: „We have been trying to do for English law what has within late years been done for French and German law by a host of scholars. We have often had before our minds the question why it is that

eredetében tiszta germán jog és a kelta eredet hiveit mint üres jelszavak hangoztatóit komoly tudományos bizonyitásra utasitják.[1]

Az európai müvelődés nagy munkájában legjobb erejével közösen és egymást támogatva mindenik nép részt vett: ez az a tudat, a melyet az ujabb történelmi kutatások megerősitenek, midőn az őseredetiségeket jó részükben kiküszöbölik s számtalan példával szolgálva az eredetiség harmadik fajtája mellett, a közös intézményeknek eredeti fejlesztését felderitik.

4. Ez a nyugoti jogtörténeti tudás jelenlegi irányzata. Kérdés, vajjon a magyar jogtörténet tudománya más irányt követ-e vagy követhet-e?

Csak egy irány az, a melyet a jogtörténet tudománya is kitüzhet s ez szigoru, exact módszer alapján az igazság felderitése. Az oknyomozó kutatót nem ilyen vagy olyan előre megállapitott gondolat viszi, nem egy politikai nézet vagy hitvallás számára keres támasztékot, hanem szorgosan gyüjti az adatokat, észleli a különbségeket és hasonlóságokat s ha az anyagot kimeritette, az egészet rendszerbe állitja, hogy a leglelkiismeretesebb szigorusággal megállapithassa eredményeit: igazságait.

Ha a magyar jogtörténet kutatóját ilyen tudományos vizsgálataiban az adatok kérlelhetetlen logikája odaállitja, hogy kimondja valamely intézményünkre annak római-, germán- vagy kánonjogi eredetét: az ilyen komolyan és alaposan kimutatott római jogi stb. eredet még nem a „tiszteletreméltó mult besötétitése". A nagy nyugoti nemzetekre nézve sem becsületbeli veszteség az ilyen tudományos felfedezés s vajjon az lenne-e reánk nézve? *A magyar faj legnagyobb dicsőségét az az igazság hirdeti, a mely a magyar nemzetnek a nyugot-európai kulturához való szoros viszonyáról szól.*

A keletről bevándorolt nép a nyugoti müvelődéshez csatlakozik, fejlődésében részt vesz s így marad fenn. Ha mind megtartja őseredeti, talán Bászkiriából vagy Lebediából hozott szokásait, intézményeit, úgy elpusztul, mint előtte az avar vagy hun.

Ha tudományos kutatásainkban oly szerencsések vagyunk, hogy a nyugattal való kapcsolatnak ujabb és ujabb jeleit fedez-

systems which in the thirteenth century were so near of kin had such different fates before them. The answer to that question is assuredly not to be given by any *hasty talk about national character.*" (XXXVI. I.)

[1] U. o. XXVIII., XXIX. II.

zük fel, úgy hirdethetjük is azt egész Európának, mert ezzel bizonyitjuk, hogy részt vettünk és veszünk a legmagasabb művelődés közösségében.

A magyar jogtörténet ujabb, sőt legujabb irodalmának iránya a nyugati nagy nemzetekének megfelel. Tudományos igazságokat kutat s állapit meg s ennél a műveletnél nem riad vissza, ha az őseredetiségek körét szűkiti.[1]

Az európai művelődésnek közösségében élő népek önálló, nemzeti fejlődését legnagyobb részben nem az eredetre nézve önálló intézmények határozzák meg, hanem a fejlődésben önálló és ebben eredetinek mondható intézmények. Jogtörténelmünk multjának homályát mind nagyobb fényesség váltja fel, ha minél világosabban látjuk, miként tudott egy aránylag *számra nézve kis félnomád nép*[2] *rövid idő alatt több százados kultura vivője s teljesen önálló fejlesztője lenni.* A tudománynak ilyen komoly eredményei többet érnek a csapongó képzelet játékainál.

[1] Igy pl. Hajnik Imre nagy perjogi müvében (A magyar birósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. 1899.) évek hosszu során át folytatott kutatásainak eredményeképen megállapitja, hogy „az Árpád-kori per hazánkban annak a germán peres eljárásnak formáit és elveit követte, mely a frank birodalomban, különösen annak karolingi korszakában kifejlődött." (215. l.) S ugyancsak ott mutatja ki, hogy a későbbi magyar perjog átalakulásai az Anjouk korában a franczia, illetőleg nápolyi vagy siciliai behatás alatt mentek végbe. A legszigorubb tudományos módszer vezetett ezeknek az igazságoknak felállitására s valóban csak a magyar jogtörténet irodalmának nyereségéről beszélhetünk.

[2] L. Herman O. A magyarok nagy ősfoglalkozása cz. i. m. 99 s köv. l.

Dr. HOLUB JÓZSEF Könyvtára

MÁSODIK FEJEZET.

A római jog.

1. Már Frank Ignácz, a midőn a magyar törvény keletkezéséről beszél,[1] a középkori jog három nagy forrásának, u. m. a római, az egyházi (kánon-) és a germán jognak behatását a magyar jogra megállapitja.

A három nagy jogrendszer közvetett vagy közvetlen hatásának vizsgálata, a részletekhez, az egyes intézmények tárgyalásához tartozik, most más szempontból nézzük a hatást.

A kérdés az, mennyiben forrásai a magyar jognak a római, kánon- és germánjog? Mint jogforrások játszanak-e szerepet s ha igen, milyent?

2. Az idegen jogok közül a középkori európai jog fejlesztésére legnagyobb hatással kétségkivül a római jog volt.

Először tehát a római joggal kell foglalkoznunk.

A germán néptörzsek és népcsoportok a megdőlt nyugatrómai birodalom területén letelepedve a római jogot, mint az ott meghóditott népek jogát találták. A hóditó germánok a saját jogukat, mint uralkodó jogot, megtartották, de meghagyták a meghóditott népet is saját jogában, a római jogban. Ebből állott elő a *jog* u. n. *dualismusa.*

A jogrend ezen kettősségéből, a jogélet megosztottságából számtalan zavar és ellentmondás keletkezett, mert a két jogrendszer meglehetősen ellentétes természetü volt s igy az összeütközéseket nem lehetett kikerülni. Mig a római jog igen magas

[1] Közigazság törvénye cz. i. m. I. 80. és köv. l.

fejlettségü jogrendszer, addig hozzáképest a germán jog fejlettségi foka mérhetetlenül alacsonyabb volt.

A két jogrendszer egyideig egymás mellett állott fenn, lassan azonban a helyzet megváltozott, még pedig a római jog előnyére. A XII. és XIII. századtól kezdve megfigyelhető az a folyamat, melyben a római jog rendszere emelkedik fölsúlyra. Előbb csak elméleti téren látjuk: az egyetemeken, hol a jog igazi tudománya s elmélete a római jog lett; majd ezután innen a gyakorlati életbe viszik ki azok, kik az egyetemeken azt meg, tanulták: a birák és jogszolgáltatók.

A mint a birák lassankint mindinkább a római jog szerint jártak el, a római jog mind jobban maga alá szoritotta a hazai (germán) jogot. Ez a folyamat, a római jognak ez a középkori szereplése *a római jog receptiója*, előbb elméleti (az egyetemeken) majd gyakorlati (a biróságoknál) receptiója neve alatt ismeretes. Eredménye, hogy a XV. században a római jog a germán jogot teljesen háttérbe szoritotta.

3. Kérdés, vajjon a magyar jog szempontjából beszélhetünk-e jogdualizmusról? Lehet-e szó nálunk a római jog akár elméleti, akár gyakorlati receptiójáról?

A kérdésre röviden felelhetünk. Ismerjük a honfoglalás korabeli és ezt megelőző Magyarország állapotát. Tudjuk, hogy a Pannoniabeli római civilizációt a népvándorlás hullámai ugyszólván teljesen elsöpörték. Semmiféle adatunk sincs, hogy a római *szervezetből* valami fenmaradt volna és ilyen értelemben folytonosságról beszélhetnénk.[1] Azok a népek és népcsoportok, a melyek Magyarország területén, mint romanizált népek, a római kulturával együtt a római jogot is használták és élvezték, elenyésztek. A római művelődéssel ellátott ethikai elemek beolvadtak a későbbi népvándorlás elemeibe. Nincsenek olyan néptöredékek, a melyek a honfoglalás után a római joggal élve, itt tovább is fenmaradtak volna. A jog olyan dualizmusa, minőt európaszerte találunk és a mely oly nagy szerepet játszik: nálunk nem létezett.

[1] Itt találkozik a magyar jog fejlődése az angollal, talán sokkal inkább mint a későbbi időkben. Az angol-szász törzsek hóditása, majd letelepedése szintén a kelta-britt és a római műveltség teljes megszünte után történik. Angliában szintén későbbi eredetü a római jogi hatás és sohasem oly fontos, mint Európa többi országaiban.

A honfoglaló magyarok tehát nem találtak az elfoglalt területen olyan népet, a melynek a római jogát tiszteletben kellett volna tartaniok. Kétségtelen azonban, hogy az itt talált népek közül, különösen a *szláv* népeknek meg volt a saját joguk s ez a jog figyelmet érdemel, mert ha nem is állott a fejlődés magas fokán, letelepedett nép joga lévén, mindenesetre magasabb volt, mint a népvándorlás idejében Magyarországon keresztül haladó népek joga. Ez a szláv jog azonban a hóditó magyarok jogával szemben azt az állást sohasem foglalta el, a melyet a római jog a germán joggal szemben.

A szláv és magyar jog közti távolság nem volt olyan nagy. A szláv jog bizonyos elemeiben mutatott különbséget és a fejlődés olyan fokán állott, mely a magyarral szemben számba jöhetett. Legjobban kitünik ez a jogi elnevezésekből, mert a szláv nyelvnek itt is meg volt a hatása. A hatás részben talán már a vándorlás közben érezhető volt, az eredmény minden esetre világosan áll előttünk. A politikai szókincs nem egy kifejezése (megye, ispán, tárnok, nádor, király stb.) származott tőlük.[1] Nem feladatunk itt ezzel a hatással behatóbban foglalkozni. Kétségtelen, hogy a bejövő, félnomád életet élő magyarságnak a szláv népek jogával érintkezésbe kellett lépnie.

Annak a ténynek, hogy a hóditó magyarság jogának nem kellett megütköznie sokkal fejlettebb jogrendszerrel, a magyar jog későbbi fejlődésére nézve fontos következményei lettek. Már itt kell keresnünk első nagy okát annak, hogy a római jog receptiója nálunk sohasem mehetett végbe, úgy mint nyugaton. Az itt talált nép joga nem kényszerithette a maga tökéletességével a magyarságot arra, hogy azt elfogadja. Ebben látjuk a receptió hiányának egyik okát.

4. *A római jog receptiójának hazai kisérletéről* vannak azonban, bár nem egészen megbizható, adataink.

Ezek szerint a római jog befogadására és meghonositására Mátyás tett kisérletet. Nem is látszik különösnek, hogy az az uralkodó, a ki a renaissancenak olyan lelkes hive volt és a humanista ismereteket annyira istápolta; a ki mindent elkövetett, hogy a magas műveltséget, a melyet külföldön megismert, meg-

[1] Ez természetesen magában véve még nem jelenti az ilyen intézmények eredetét is. A befolyás lehetett inkább csak *külső* (úgy mint a nyelvnél) és nem a szervezet belsejét átalakitó.

honositsa; a kinek egész felfogása a nagy szellemi megujhodással megegyezett, — lett volna, a ki a renaissance által felujitott római jognak hazánkba való átültetését megkisérlette. Megfelelt volna ez az európai jogfejlődésnek is, mely szerint épen Mátyás korában a római jognak Németországban valóságos gyakorlati érvénye lett és Olaszországban is akkor jutott a római jog teljesen uralomra.

Vives Lajos, a kinek „A megromlott művészetek okairól" (de Causis corruptarum artium[1]) szóló krónikájában erre vonatkozó tudósitás, a többi külföldi irók között a legrégibb, beszél erről a kisérletről. A római jog meghonositásának kisérletét a következőképen adja elő.

Pannoniában régen jogmagyarázók nélkül ugyan, de nem jog nélkül éltek az emberek. Mert egyszerüen és jóhiszemüleg döntötték el a peres ügyeket a jó erkölcsök, szokások és néhány törvény alapján. És mint Servius Sulpitiusról Ciceró mondja, jobban szerették a vitákat megszüntetni, mint támasztani.

Beatrix, Ferdinánd nápolyi király, leányának kiséretében, a ki akkoriban ment férjhez Mátyás királyhoz, jöttek pedig jogtudósok, a kik a barbár szokásokat, mint ők mondták, nagy képpel és dölyfös lenézéssel megvetették és ezek a férfiak a kiket a fejedelem és a főurak bölcseknek tartottak, könnyedén kivitték, hogy a nyers és egyszerü emberek az ő bölcsességükben megbiztak.

Formulákat kezdtek irni, meghatározták kiknek kell keresetet készitení, kiknek felelni vagy kifogásolni: a törvényes napokat jegyezték, sőt a birónak is megszabták, mit mondjon, hogy a személyek össze ne cseréltessenek. Rövid idő alatt, a hol azelőtt nem volt per, láthattak most már pereket, vitákat, kereseteket, kifogásokat stb. Az eset pedig, ha nem lett volna felette káros, mulatságos és kaczagásra méltó lett volna a csendes és pereskedésektől mentes embereknek.

Midőn pedig ilyen baj oly gyorsan és minden oldalról igen sokakat meglepett, akkor figyelmessé lettek az okosabbak; az ügy a király elé került, a ki azt megvizsgálván, megparancsolta, hogy a jogtudó férfiakat azonnal az ország határán tul kitegyék és az előbbi szokásokhoz térjen minden vissza. Az egész vihar pedig legott megszünt, a mint a szelek elültek.

[1] A VII. k. végén.

Így olvassuk ezt Vives Lajos krónikájában.

Jony János nemcsak Vives, hanem más külföldi irók előadását is felhasználva, a dolgot úgy adja elő,[1] hogy Mátyás maga hivatta volna az olasz jogtudósokat, minthogy a Beatrix kiséretében levők rábeszélték, hogy Justinian törvényeit, melyekben csodálatos mély bölcsesség lakozik, fogadja be országába.

Jony az idegen iróknak hitelt is ad; annak okát pedig, hogy a hazai krónikások — köztük különösen Bonfinius, Réva[1] Péter — erről az eseményről, miért nem emlékeznek meg külön is, abban találja, hogy akkor, midőn „a rómaiak lelkes utánzásáról; a szittya szokásoknak olaszokká változásáról; a jogtudósok kedveléséről és kultuszáról; ezeknek Itáliából való meghivásáról stb.“ annyit beszéltek, a római jog befogadásának ezt a történetét még külön is megemliteni nem tartották szükségesnek.

Kelemen Imre[2] még ehhez azt is hozzáteszi, hogy Mátyás törvényeiben nem egyszer találkozunk olaszos jogi latinsággal, a mi az olasz jogtudósok vagy ezek műveinek használását mutatja. (Ilyenek pl. ambasiata = követség; avisata = tudósitás; fatiga = fáradság stb.).

Frank Ignácz[3], az egészet nem tartja egyébnek, mint Vives félreértésének; ennek szándéka szerinte az volt, hogy a „törvénytudományról mulatságos gunyolódást költsön“. Azt hiszi, hogy az „ilyen dolog nagyobb lármát okozott volna és annak nyoma másutt is, de leginkább a törvénykönyvben fenmaradt volna“. Nem lehet azonban az egész kérdés felett ilyen könnyen napirendre térni. Komoly kisérlet volt ez a római jog befogadására nézve.[4] Kisérlet, mely nem sikerült.

5. Miért nem sikerült nálunk a római jog receptiója?

A római jog befogadását európaszerte az a körülmény segitette elő, hogy a római jog egységes rendszerével a particuláris jogoknak kellett megküzdeni, s azok külön-külön nem voltak olyan erősek, hogy megküzdhettek volna vele. Egészen más a helyzet nálunk a XV. században.

[1] Commentatio hist.-jurid. etc. cz. i. m. 29. 30 ll. (Sect. II. §. 23.); különösen i) jegyzet.

[2] Historia jur. hung. etc. cz. i. m. 224. 226. ll. különösen b) jegyzet.

[3] Közigazság törv. cz. i. m. I. 84. l.

[4] Igy látták ezt Wenzel Magyar jogtörténet cz. i. m. 61. l.; Hajnik Európai jogtörténet cz. i. m. 294. l.

Az országos jog legmagasabb ága, a nemesi jog egységes és már megérett a kodifikációra. Azonkivül a római jog az országos polgári jogot is szemben találta. Az országos, egységes jogrendnek ellentálló ereje olyan nagy volt, hogy a római jog nem tudta legyőzni. Az egész nemesség és polgárság (a külföldön így egész rendnek jogban való egységéről beszélni nem lehet) saját joga védelmében szemben állott az idegen joggal.

Mátyás 1486-ban a kodifikációt megvalósitja s ezt a hazai jog talaján viszi véghez, mert a hazai jogot ekkor már lehetett kodifikálni.

Másodrangu okokat is lehet felhozni annak a ténynek magyarázatánál, hogy a receptio miért maradt el nálunk. A római jog receptiójára szükség nem volt, mert a XV. századbeli magyar társadalmi és gazdasági fejlődés még nem érte el azt a fokot, a melyen a szükségleteket a római jog elégithette volna ki. A római jog sokkal fejlettebb életre vonatkozott. Ez a körülmény még külföldön is nehézségeket okozott.

6. Nálunk tehát olyan értelemben, a mint azt nyugaton találtuk, nem lehet jogdualismusról beszélni.

A római jog receptiójának csak kisérletéről szólhatunk s ezt elfogadhatjuk, mint komoly tényt. Kell, hogy Vives előadásának valamely magva legyen, az összes korbeli körülmények e mellett tanuskodnak. A kisérletnek eredménye azonban nem volt, mert nem is lehetett. Nálunk a római joggal szemben az országos jogok állanak a maguk egész fejlettségében, mig a külföldön csak a particuláris és municipális jogok, melyek nem voltak eléggé erősek, hogy a receptio folyamatát megakadályozzák.

7. A római jog tehát Magyarországon befogadva nem lett, általános kötelező jogforrás nem volt. *Minő volt tehát a római jog és hazai jog közötti viszony?*

A római jog nem mint jogforrás tesz számot, hanem mint az a jogrendszer, a mely úgy a középkorban, mint az ujkorban mintaképül szolgált és nagy fejlődöttségében európaszerte éreztette a hatását. Ezért kell, hogy a római jognak, mint mintarendszernek befolyását előbb vázoljuk a Hármaskönyv előtti fejlődésben (közelebbről az Árpád-kori jogállapotot véve). Ebből kiindulva tekintjük át a fejlődést a Hármaskönyvig, majd a Hármaskönyvet vesszük s végül az ezt követő jogfejlődést.

Ha *az Árpád-kori* anyagot, törvényeket és okleveleket

átvizsgáljuk, ezeknek stilusában római jogi szófordulatokkal, kifejezésekkel gyakran találkozunk, sőt elvétve egy-egy római jogi tétel is megjelenik. Ezekből az adatokból, a római jognak a magyar jog legrégibb ismert alakjánál a terminologiára, a stilusra vonatkozó hatását állapithatjuk meg.

Kétségtelen, hogy a kik hivatva voltak a törvények szövegét elkésziteni, a különböző okleveleket a jogügyletekről, jogi tényekről kiállitani, a római jogban járatosak voltak. Ezen, nagyobbrészt egyházi férfiak közül nem egy külföldi, olasz vagy franczia egyetemen nyerte a kiképeztetését s a római jog tudását onnan hozta magával.

A szórványosan beiktatott római jogi tételek a hazai jogból még egészen kirinak, s épen nem illeszkednek bele. Többnyire csak az oklevelek diszitésére, nagyobb ünnepélyességére szolgálnak és még nem jelentik érvényesülésüket is.

Az Árpád-kor után egész a Hármaskönyvig a római jog tételeivel törvényeinkben és okleveleinkben mind többször találkozunk és nem mondhatjuk, hogy a hazai jog készülő rendszerében még mindig idegen elemként állanak. A vegyesházi királyok alatt a Hármaskönyvig a római jogi tételeknek *belső* hatását megállapithatjuk. A Hármaskönyv előtt már a római jog szolgáltatja az elméleti tételeket, a melyek a jognak általános elveire vonatkoznak és úgy, mint az Árpádházi királyok korában, a római jog befolyását a jog kezelésére és technikai részére mindenütt észlelhetjük.

A *Hármaskönyvben* a római jog hatását már megvizsgáltuk;[1] itt csak ismételni kell, hogy a Hármaskönyv elméleti részében a római jog nagy befolyását kétségtelennek tartjuk. Különösen a bevezető részében, a Prologusban, hol a jognak, az igazságnak a kellékeiről, előfeltételeiről van szó, a római jog tételei jelennek meg. Az elméleti hatáson kivül szólhatunk a Hármaskönyv anyagában a római jog befolyásáról az egyes intézménykörökön belül is; hogy itt mily irányu volt és milyen mértékben érvényesült, azt az egyes intézmények tárgyalásánál lehet megállapitani.

A magyar jogi irodalomban, mely mint tudjuk, *a Hármaskönyv után* kezdődik, a római jog hatását egészen a mai korunkig fellelhetjük. Nincsen európai nemzet, melynek jogtudományára, irodalmára a római jog eltörölhetetlenül rá ne sütötte

[1] L. 4. cz. 2. §.

volna bélyegét. A Hármaskönyv utáni fejlődésben egészen 1848-ig nemcsak a római jog tudományos hatását, a melyet folyton folyvást észlelhetünk, hanem az egyes intézménykörökre való befolyását is látjuk.

Az elmondottakat összefoglalva, végeredményképen kimondhatjuk, hogy *a római jog a magyar jogban sem mint kötelező, általános, sem mint kisegitő, subsidiarius jogforrás számot nem tett.*

HARMADIK FEJEZET.

A kánonjog és a germán jog.

1. Most áttérhetünk a külföldi jogrendszerek közül a kánonjognak, az egyháziognak, mint jogforrásnak[1] a méltatására. Vajjon a kánonjog a házai jogforrások mellé állítható-e? Vajjon kötelező, általános jogforrás-e, s mint az országos jognak forrása tesz-e számot.

Az egyház a középkori életnek viszonyai közül nagyon sokat vont szabályozási körébe. A jognak nagy területei az egyházi jog uralma alá kerültek. Természetszerüleg első sorban azok, a melyek valamely vonatkozásban állottak a vallással.

A szabályozási anyagot, a mellyel az egyház foglalkozhatott, leginkább a család nyujtotta. A lelki élet körében a család és annak rendezésére alkotott családi jog emelkedik ki. A családon belül még közelebbről kijelölhetjük a házasságot, mint oly jogviszonyt, mely az egyház hatáskörébe került.

A felvetett kérdésre tehát úgy válaszolhatunk, hogy *a mennyiben oly életviszonyok szabályozásáról volt szó, a melyek az egyház hatáskörébe tartoztak, a kánonjog úgy szerepelt, mint az országos jog egy része.* A kánonjognak annyiban, a mennyiben az országos jog részévé lett kutfői ereje van.

[1] Csak ez a szempont irányadó a tárgyalásnál; itt tehát nem foglalkozunk az egyházjognak, különösen a büntetőjog és a perjog terén kifejtett nagy átalakitó hatásával. Erre vonatkozólag l. Király János: Magyar alkotmány és jogtörténet cz. i. m. 175. és köv. ll.

A Hármaskönyvnek kommentálói közül először Szegedi János iparkodott a római jog és kánonjog megfelelő szabályait megállapitani. A Tyrocinium már megnyitja azoknak a műveknek a sorát, melyek a római jog és kánonjog hatását a hazai jogra törekednek kimutatni.

Az egyházjognak a hazai joganyagban helyt foglalása azonban nem olyan fontos, mint a római jogé, mert a kánonjog sohase jutott el odáig, mint a római jog, hogy a hazai jogot háttérbe szoritotta volna. Ellenkezőleg, az illető nemzet jogát mindenütt tiszteletben tartotta. Az egyházjogban ki tudjuk mutatni az ősi, germán jogi elemeket, a melyeket anyagába feldolgozott. A kánonjog mindenütt békésen megfért a hazai jogélettel, így a magyar területen is a kánonjog *particuláris* fejlődését látjuk.

2. A germán jog alatt egész általánosságban azt a jogot értik, melyet az Európában letelepedett hóditó germán néptörzsek éltek. Germánjog

A germán jog fogalmát ezzel a meghatározással még éppen nem tisztáztuk. A római- és a kánonjog alatt ugyanis minden közelebbi meghatározás nélkül azt a jogrendszert értjük, a mely mint egy *egész* szemlélhető a fejlődés végén bekövetkező kodifikációban. A római jog és kánonjog minden más megjelölés nélkül a Corpus Juris Civilis-ben és a Corpus Juris Canoniciben összefoglalt jogvilágot jelenti. A germán jognak ilyen rendszeres kodex-szerü gyüjteménye nincsen.

Már a fejlődés kezdetén a germán jog alatt *az egyes germán törzsek*,[1] népcsoportok jogát értjük.

Bár a jelenlegi irodalmi előmunkálatok megmutatják a törzseknél élő jog közös elemeit, a melyek az ősi egységes joganyagra visszavezethetők: a maga egységes elveivel a germánjogot még ma sem sikerült összeállitani. A germán törzsi jogok feljegyzése az u. n. Leges Barbarorum[2] nem *a* germán jog, hanem az *egyes* népjogok (frank, szász stb.) összeirását jelenti.

A későbbi fejlődés folyamán a frank birodalom megalakulásával[3] a frank jog[4] a germán jogok közül előtérbe jut ugyan, a nélkül azonban, hogy a többi germán jogokat leszoritotta volna. A frank jog sem jelenthette a germán jogot. A frank birodalom

[1] Király János Alkotmány és jogt. cz. i. m. 163. és köv. ll.
[2] U. o. 165. és köv. ll.
[3] U. o. 50 és köv. ll.
[4] U. o. 183—385. ll.

megszüntével az egyes törzsi germán jogok még jobban elválnak egymástól, előkészitve a külön-külön nemzeti jogok kifejlődését. Ezentul megszünik még a lehetősége is az egységes germán jog megalakulásának és összefoglalásának.

A germán jog alatt tehát nem lehet mást érteni, mint közös germán jogelveket, egyes intézményeket, elemeket, a melyeket több germán törzsnél, vagy germán eredetü nemzetnél találhatunk fel.

A germán jog elnevezésének ilyetén tisztázása nagyobb óvatosságra int, hogy a jogtörténeti kutatásokban ne érjük be a germán jogi eredet egyszerü megállapitásánál némely odavetett külső intézményi hasonlósággal. Mindig ki kell mutatni, milyen germán nép, mely korbeli intézményét értjük, midőn az abból való származást vitatjuk. Ez kétségtelenül sokkal nehezebb feladatot ró a kutatóra, de tudományos szempontból megbizhatóbbá teszi megállapitásait.

3. A germán jog, ép úgy mint a római, bizonyos részeiben hatással volt az egyházjogra. Az egyházjog nem egy intézményt a germán népek jogából vett át és igy ezek az intézmények a kánonjog közvetitése által eljutottak hozzánk is.

De vajjon magában véve számot tesz-e a germán jog, mint jogforrás a magyar jogban? Lehet-e szó a germán jognak receptiójáról? E kérdéssel azért kell foglalkoznunk, mert a régibb magyar történelmi és jogi irodalomban többször kisértett.

Régi hazai iróinknál olvassuk, hogy III. Henrik német császár akkor, a midőn Pétert a ménfői csata után trónjába visszahelyezte, a bajor jogot ültette át a magyar területre.

Meg kell állapitanunk, hogy mi igaz ebből az állitásból, mert hogy a tétel ebben az alakjában el nem fogadható, az világos.

Már Jony János[1], majd utána és részben az ő nyomán Kelemen[2] és Frank[3] is állást foglaltak Hermannus ez állitásával szemben. A kérdéssel foglalkoznak, de semmi hitelt sem adnak Hermannus vagy Herimannus Contractus, (Frank görcsös Hermannak nevezi) a reichennaui krónikás helyének, melyben

[1] Commentatio hist.-juridica cz. i. m. 14. l. i) jegyzet.

[2] Kelemen: Hist. juris hung. cz. i. m. 66. és köv. ll.; különösen f) jegyzet.

[3] Frank Közigazság törvénye cz. i. m. 83. és köv. ll.

előadja, hogy III. Henrik a magyaroknak, kérésükre a bajor törvényt adományozta („Ungarios petentes lege Bajoarica donavit"). Szerintük a hazai krónika az ellenkezőt bizonyitja, midőn azt mondja: hogy megengedte Henrik császár a magyarok kérésére, hogy a magyar szokásokat megtartsák és azok szerint éljenek, itéljenek („Concessit que petentibus Hungaris hungarica scita servari et consuetudinibus judicari" Turóczi).

Hermannus e helye ellen szól az a körülmény is, hogy Hermannus krónikájának több kiadása van, de a felhozott hely csak az egyik kiadásban van meg, a többiben nem fordul elő. Úgy, hogy felmerül a kétely, nem későbbi betoldással van-e dolgunk? És így is veszit ez állitás a maga történelmi értékéből.

De különben is hazai iróink szerint, nem képzelhető, hogy a szokásaikhoz szivósan ragaszkodó magyarok oly hirtelen lemondtak volna ősi szokásaikról és idegen törvényt fogadtak volna el, sőt azt maguk kérték volna. Ehhez járul még az is, hogy a bajorokkal folytonos harczban állottak, és igazán meglepő, alig is hihető, hogy ép ellenségeik törvényét vették volna át, a maguk régi szokásait elvetve.

Frank az egész dolgot úgy magyarázza, hogy egyes főpapok hallották dicsérni a bajor törvénykönyvet és olvasni kivánták, azért kérték a császárt, küldje meg nekik és a császár kérésüket teljesitette. A könyv abban a korban még fölötte ritka volt, és így az ajándék épen nem állott a császár méltóságán alul.

Történészeink közül Pray[1] hivatkozik Hermannus krónikájának e helyére. A pecsétküldés (missio sigilli) eredetéről szólva azt állitja, hogy az idézés e legrégibb faja a bajor törvényből származik, a melyet Péter hozott be. Kelemen[2] ezt czáfolja s iparkodik kimutatni, hogy a pecsétküldés intézménye régibb Péter koránál, ha német eredetü is.

Legujabban Pauler Gyula foglalkozott e kérdéssel.[3] Kideritette, hogy a szóban forgó hely nemcsak Herimannusban van meg, hanem az Annales Altahenses is emlitik, csak hogy nem lex Bajoaricáról szólnak, hanem „scita Teutonica"-ról. Pauler

[1] Historia regum Hungariae. Budae, 1801. Pars I., pp. 89., 90.

[2] Előbb id. m. 68. l. b)

[3] A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Budapest, 1899. I k. 420 l. 182. jegyzet.

szerint a hazai krónikások e helyeket okoskodva elrontották, azt mondván, hogy ha a kérőknek a bajor jogot adták, azoknak, kik nem kérték, vagy az ellenkezőt akarták, meghagyták a hazai szokásokat.

A „donavit, concessit“ szavak alatt azonban valami kedvezmény nyujtása lappang. Ezen az alapon kell megkisérelni a kérdés megoldását. Minő kedvezményről lehet itt szó?

Arra, hogy III. Henrik a régi bajor népjogot adta volna, nem gondolhatunk, mert hisz a Lex Baiuwariorum akkor már nem volt érvényben. Csak az akkor élő, érvényes bajor jogot adhatta volna. De megállapitható, hogy akkor a bajor jognak nem volt még oly összefoglalása, mely lehetővé tette volna annak egy egészben, egységben való ajándékozását. El kell tehát vetnünk mind azt a feltevést, hogy a Lex Baiuwariorumot ültette volna át III. Henrik Magyarországba, mind azt, hogy az akkor fejlődőben levő bajor jogot származtatta volna át hozzánk.

Pauler Hajnik Imrének vele közölt véleményét fogadja el, a mely szerint *Herimannus krónikájának az az értelme, hogy a magyar népet felvették a bajor jog közösségébe.* És ez nem is egyedül álló eset, a középkor kezdetén ugyanis szokásban volt az ilyen jogközösségbe való befogadás. Többször is előfordult, hogy az egyik nép jogának a kedvezményeit kiterjesztette egy másik népre. Igy a mai nyelven kifejezve, mondhatjuk, hogy két nép között bizonyos nemzetközi viszonyt teremtettek.

Annyit jelentett ez, hogy a sok ellenségeskedés után jogilag is helyreáll a jó viszony a két nép között.[1] Magyar ember lehet bajor földön biró, tanu; ha bajor felesége van, örökölhet utána és viszont e jogok illetik meg a bajor embert is Magyarországon. Ez tulajdonképen a kölcsönös jogképességnek megállapitása.

Ezt a magyarázatot elfogadhatjuk, mert megfelel a kor felfogásának és III. Henrik békéltető irányzatának is.

4. A germán jog *közvetlen* hatását a magyar jog a telepitések következtében érezte. A középkori felfogásnak megfelelően a letelepülők továbbra is saját jogukkal élhettek. A jog még nem uralkodott feltétlenül a terület felett, nem volt teljesen a területhez kötve; a gravitatio egyetemes törvénye még nem

[1] Pauler i. m. I. k. 88. l.

hatott a jogra. A félig letelepedett népek társadalmi életéhez s felfogásához hiven a jog uralmi körébe főként a személyek estek, nem pedig a terület, a melyen az illető személyek éltek.

Igy látjuk a különböző (bajor, szász, thüringi, sváb, flamand, olasz-longobard) germán jogokkal élő telepesek községeit, városait. A városok országos polgári joga, mely a későbbi jogfejlődés eredménye, a germán jogi eredetnek az emlékét mindig megőrizte.

Az országos nemesi jog lévén az uralkodó jogrend, alkalmazást nyert a városokban is, ha a városi jog nem rendelkezett; kiegészitette az országos városi jogot. Az országos városi jog a fejlődés folyamán tehát mindjobban simul az országos nemesi joghoz, másrészt azonban a polgári jog is befolyásolja a nemesi jogot, különösen az örökösödési jogban és a házassági vagyonjogban.

A honfoglalásnak és a nyugati kereszténység felvételének természetes következménye volt a nyugati jogélethez való kapcsolódás, alkalmazkodás. A mint a közjog terén, úgy a magánper- és büntető jogban a germánjogi elveknek nemcsak általános és közvetett, hanem közvetlen hatása is okleveles alapon megállapitható.

A középkori európai nagy jogoknak általános hatását szépen jellemzi Frank Ignácz a következőkben:

> A magyar nemzet Ázsiából Európába szakadván itten fejlődött, itten csinosodott. Annálfogva tehát nem csuda, hogy hazai törvényünkben a Római és Egyházi törvényekkel, nemkülönben a régi Német és Frank szokásokkal rokonságot találunk. De idegen törvénykönyv nálunk sohasem uralkodott. (Közigazság törvénye cz. i. m. I. r. 80. l.)